

HEYBELİADA RUHBAN OKULU'NUN
GELECEĞİ ÜZERİNE
TARTIŞMALAR VE ÖNERİLER

NİSAN 2009

TESEV
YAYINLARI

HEYBELİADA RUHBAN OKULU'NUN GELECEĞİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR VE ÖNERİLER

ISBN 978-605-5832-14-8
TESEV YAYINLARI
DIŞ POLİTİKA ANALİZ SERİSİ -3

Kitap Tasarımı: Rauf Kösemen, Myra
Kapak Tasarımı: Bora Tekoğul
Basıma Hazırlayan: Myra
Basımevi: Euromat

TESEV

**Türkiye Ekonomik ve
Sosyal Etüdler Vakfı**
*Turkish Economic and
Social Studies Foundation*

Dış Politika Programı
Foreign Policy Program

Bankalar Cad. Minerva Han No: 2 Kat: 3
Karaköy 34420, İstanbul
Tel: +90 212 292 89 03 PBX
Fax: +90 212 292 90 46
info@tesev.org.tr
www.tesev.org.tr

Copyright © NİSAN 2009

Bu yayının tüm hakları saklıdır. Yayının hiçbir bölümü Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan, hiçbir elektronik formatta ve araçla (fotokopi, kayıt, bilgi depolama, vd.) çoğaltılamaz.

Bu kitapta yer alan görüşler yazara aittir ve bir kurum olarak TESEV'in görüşleriyle bire bir örtüşmeyebilir.

Bu kitabın yayımlanması ve tanıtılmasındaki katkılarından ötürü Friedrich Ebert Stiftung'a ve TESEV Yüksek Danışma Kurulu'na teşekkürü borç biliriz.

HEYBELİADA RUHBAN OKULU'NUN
GELECEĞİ ÜZERİNE
TARTIŞMALAR VE ÖNERİLER

ELÇİN MACAR
MEHMET ALİ GÖKAÇTI

Contents

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ, 1

İKİNCİ BASIMA ÖNSÖZ, 2

ÖNSÖZ, 3

TESEV'İN ÖNSÖZÜ, 5

ÖNSÖZ, 7

I. GİRİŞ, 9

I.1. Sorunun tanımı, 9

I.2. Çalışmanın amacı, 10

I.3. Heybeliada Ruhban Okulu'nun (HRO) tarihçesi, 10

I.4. HRO'nun kapatılması, 13

I.5. 1971'den günümüze, 14

II. OSMANLI'DA GAYRİMÜSLİMLER VE MİLLET SİSTEMİ, 15

III. CUMHURİYET DÖNEMİNDE AZINLIKLARIN SORUNLARI, 17

III.1. Genel Sorunlar, 17

III.2. Rum Patrikhanesi'nin şikayetleri, 18

III.2.a-Ekümenik unvanı, 20

III.2.b-Cemaatinin hızla azalması, 20

III.2.c-Tüzel kişiliğinin olmaması, 21

III.2.d-Patrik seçimi, 21

III.2.e-Yabancı ruhanîlerin durumu, 22

IV. HRO TARTIŞMALARININ SİYASÎ BOYUTU, 22

IV.1. HRO'ya yönelik farklı görüşler, 22

IV.2. Dinî okullara yönelik politikalar, 25

V. HRO TARTIŞMALARININ HUKUKÎ BOYUTU, 27

VI. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ, 31

VI.1-Rum Patrikliği'nin formülü, 31

VI.2-Ermeni Patrikliği'nin formülü, 31

VII.SONUÇ, 32

KAYNAKÇA, 35

YAZARLAR HAKKINDA, 36

İkinci Baskıya Önsöz

Elinizdeki kitabın ilk baskısından bu yana Türkiye’de çok şey değişti. Darbeler atlatıldı, Ergenekon davaları açıldı, Kürtçe bir televizyon kanalı yayın hayatına başladı, Cumhurbaşkanı Ermenistan’a bile gitti. Ama ne yazık ki 1972 yılında yasalara aykırı bir şekilde kapatılan Heybeliada Ruhban Okulu eğitime açılmadı. Hala bu okul Türkiye’nin demokrasi ve insan hakları ayıbı olarak önünde duruyor, hala her AB raporu bu okula atıfta bulunuyor, hala gelen giden devlet başkanları bu okula referans veriyor.

Yani kitabın ikinci baskısı için gerekçemiz çok. Umuyoruz ki üçüncü baskısına gerek kalmayacak, Ruhban Okulu “olayı” siyaset bilimciler için case study verisi olmanın ötesinde bir anlam ifade etmeyecek. Belki birkaç tarihçi geçmişte yaşanan bu tatsız deneyimi önemseyecek. Ama sorun biz bir baskı daha yapmaya kalkana kadar çoktan çözülmüş, düşünce kuruluşlarının değil, üniversitelerin ilgi alanı haline dönüşmüş olacak. Kim bilir belki birileri bu TESEV yayınına da atıfta bulunacak.

Biz umutluyuz, bu sorunun yakında çözüleceğine, Lozan Antlaşması’nın yanlış yorumundan kaynaklanan siyasi engellerin de ortadan kalkacağına inanıyoruz. Eminiz ki yakında Türkiye kuruluş ideolojisine böylesine sıkı sarılan, farklı dinden vatandaşlarının haklarını ihlal ederken müteakabiliyet arayan bir ülke olmaktan çıkacak. Geçmişte yaşamak, neredeyse yüz yıl önce olan olayların etkisinden kendini kurtarabilmek olgunluğuna erişecek.

Zannediyoruz ki o zaman Türkiye şimdi yapılanları daha iyi anlayacak, 5 Kasım 2008’de aramızdan ani bir şekilde ayrılan yazarımız Mehmet Ali Gökaçtı’nın, bu konuların herhalde en yetkin uzmanlarından biri olan Elçin Macar’ın katkılarını daha fazla takdir edecek. Ama biz şimdiden biliyoruz ki bu kısa çalışma pek çok açıdan bir ilk. Türkiye’de var olan genel kanının aksine Heybeliada Ruhban okulunun yasal olarak kapanmadığını, açılmaması için de hiçbir gerekçe bulunmadığını iddia ediyor.

Saygılarımızla,

Mensur Akgün
TESEV Dış politika Programı Adına

2. Basıma Önsöz

Bu çalışma 2005'te tamamlanmıştı ve o zamandan bu yana Heybeliada Ruhban Okulu konusunda Hükümet tarafından herhangi bir adım atılmadı. Resmi ağızlarca dile getirilen "24 saatte çözeriz"ın yerini derin bir sessizlik aldı. Konu son yıllarda sadece ABD Dışişleri Bakanlığı'nın ve AB'nin yıllık raporlarında geçiyor ve okulun açılması temennisi tekrar tekrar dile getiriliyor.

Bu sessizliğin, Hükümetin yüzünü son yıllarda içeriye dönmesi ve AB sürecinden uzaklaşmasıyla ilgili olduğu açık. İç dinamiklerin azınlık hakları ile ilgili konularda pek zayıf kaldığı ülkemizde, bu konunun tekrar gündeme ancak yeni bir uyum ve reform süreci ile alınabileceği anlaşılıyor.

2005'te bu çalışmayı sevgili arkadaşım Mehmet Ali Gökaçtı ile kaleme almıştık. Ancak onu, 5 Kasım 2008'de henüz 45 yaşında, geçirdiği bir kalp krizi nedeniyle kaybettik. Son derece mütevazı ve anlayışlı bir insan olan Mehmet Ali'yle, ilk deneyimimiz olmasına rağmen; birbirimize en ufak bir itirazda bulunmadan, büyük bir süratle ve uyum içinde çalışmıştık. Mütedeyyinliği, aktif sosyal yaşamı, kültürü ve nezaketine bakıldığında onu varolan genel kalıpların içinde bir yere sokmak ve tanımlamak pek mümkün değildi. Onu hep o güler yüzü ile hatırlayacağım...

Mart 2009

Elçin Macar

Önsöz

Elçin Macar ve Mehmet Ali Gökaçtı tarafından kaleme alınan “Heybeliada Ruhban Okulu’nun Geleceği Üzerine Tartışma ve Öneriler” isimli bu kitap ilk olarak 2006 yılının Aralık ayında TESEV tarafından yayımlanmıştı. Hem kamuoyu hem de konunun uzmanları tarafından çok iyi tepkiler almış, farklı platformlarda defalarca üzerinde tartışılmıştı. Geçtiğimiz zaman içerisinde kitaba olan talebin azalmaması hatta tam tersine artmış olması dolayısıyla yayının ikinci baskısını sizlere sunmaktan mutluluk duyuyoruz.

İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi’nin ilahiyat okulu olan Heybeliada Ruhban Okulu sorunsalı Türkiye’de üç asırı aşkın bir süredir tartışılmakta. Marmara Denizi üzerindeki Heybeliada’da bulunan Heybeliada Ruhban Okulu ilk olarak 1844 yılında “Umut Tepesi” üzerinde yer alan manastırın bir bölümü olarak kuruldu. Kuruluşundan itibaren okul şu andaki Rum Ortodoks Patriği Bartholomeos da dahil olmak üzere 900’e yakın mezun verdi. Son beş öğrenci de okulun 1971 yılında Kıbrıs krizi ve Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin gerilmesiyle yeni öğrenci alımının durdurulması üzerine 1985 yılında mezun oldu.

Son yıllarda Türkiye’de hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasinin güçlendirilmesi için pek çok reform hayata geçirildi. Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde, özellikle de 2005 yılının Ekim ayında müzakerelerin başlamasıyla, azınlık hakları ve dini özgürlük konularında Türkiye’de yoğun tartışmalar gerçekleştirildi. Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi, ayrı ayrı olarak ve farklı zamanlarda Türkiye’deki kanun yapıcı mekanizmaları Heybeliada Ruhban Okulu’nun tekrar açılması konusunda bir ortak nokta bulunması için cesaretlendirmeye çalışırken bir yandan da bu adımın azınlık hakları ve dini özgürlükler konusunda önemini hatırlattılar.

Almanya’da kurulmuş bir sivil toplum örgütü olan Friedrich Ebert Derneği (FES) demokrasi, sosyal adalet ve uluslararası anlayış konularının geliştirilmesi üzerine hem Almanya hem de uluslararası alada akademik ve kamuoyuna yönelik tartışmalar için platformlar sağlamaya çalışmakta. FES, araştırmalar yapılması için gerekli kaynakları sağlamaya çalışmakla birlikte raporlar yayınlayarak, seminerler ve konferanslar düzenleyerek, demokrasilerin güçlendirilmesine yönelik önemli sosyopolitik konularda görüş alışverişine yardımcı olmaktadır. Bu raporun da okuyucularının ve konusunda başlatılan tartışmaların sayısı nedeniyle Türkiye’de sivil toplum ve demokrasinin güçlendirilmesine bir kez daha yardımcı olmasını umut ediyoruz.

Ayrıca bu vesileyle uzun zamandır beraber çalışmakta olduğumuz TESEV'e bu önemli konuyu tartışmaya açmaları ve çözüme katkıları için minnettarlığımızı da dile getirmek isteriz.

İstanbul, Nisan 2009

Bettina Luise Rürup
Türkiye Temsilcisi
Friedrich-Ebert Derneği

TESEV'in Önsözü

Elinizdeki çalışma TESEV Dış Politika Programı tarafından bu yıl başlatılan Dış Politika Analiz Serisinin üçüncü kitabını oluşturuyor. Yakında bu kitabı AB-Türkiye ilişkilerindeki diğer sorunları ele alan, sorunların aşılması ve çözülmesi için öneriler geliştiren yeni çalışmalar takip edecek.

Sırada 1974'den bu yana içinden çıkılmaz hale gelen Ege sorunları, her gün yeni bir boyut kazanan Kıbrıs, kökenleri tarihten bir türlü kopartılmayan Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi üstüne yapılan araştırmalar var. Ayrıca Ortadoğu'nun demokratikleşmesi ve Irak'ın geleceği üstüne başlattığımız çalışmalarımız da sürüyor.

TESEV Dış Politika Programı olarak biz, düzenlediğimiz konferanslar kadar referans niteliği taşıyacağına inandığımız yayınlarımızla da, Türkiye'nin dış politika sorunlarına, teker teker ülkelerle ilişkilerinin düzelmesine, bölgesinin istikrarına katkıda bulunmasına yardımcı olmayı hedefliyoruz. Amacımız, tartışmalı konularda mümkün olduğunca yapıcı ve çözüm odaklı yayınlarla sorunların doğru algılanabilmesine destek olmak.

Mehmet Ali Gökaçtı ve Elçin Macar'ın bu çalışmasıyla da yıllardır Türkiye'nin gündemini meşgul eden, ancak bir türlü çözülemeyen Heybeliada Ruhban okulu üstüne yapılan tartışmaya katkıda bulunacağımıza inanıyoruz. Ayrıca, Heybeliada Ruhban Okulu sorununun çözümü sayesinde diğer "azınlıkların" din adamı yetiştirme beklentilerinin karşılanmasına destek olacağımızı da düşünüyoruz.

Vurgulamaya gerek bile yok, ama bu kitapta ifadesini bulan görüşlerin tamamı yazarlarına ait ve hiçbir şekilde TESEV'e, TESEV'in kurumsal kimliğine mal edilemez. TESEV'in yaptığı bilgi boşluğunu kapatmak için köprü rolü oynamaktan, ilkelere doğrultusunda tartışmalara katkıda bulunmaktan ibarettir.

Bizim için önemli olan, yapacağımız ve yaptıracağımız çalışmaların bölgemizin istikrarına, ikili ve çok taraflı ilişkilerinin gelişmesine, Türkiye'nin dış ve iç politikasındaki sorunlarının çözümüne, demokrasinin kökleşmesine, insan haklarına saygının yerleşmesine, AB üyeliğinin gerçekleşmesine yardımcı olmasıdır. Heybeliada Ruhban Okulu sorununu ele alan bu çalışmanın da bu amaçlara hizmet edeceğine inanıyoruz.

Bu vesileyle bize her zaman destek olan başta Yönetim Kurulumuz, Yüksek Danışma Kurulumuz olmak üzere, Açık Toplum Enstitüsü'ne ve elinizdeki çalışmanın oluşmasına katkıda bulunan Friedrich Ebert Vakfına bir kez daha teşekkür ederiz.

Hep tekrarladığımız gibi TESEV'in en büyük şansı mükemmel araştırmacılarla çalışmak, onların bulgularını ve görüşlerini kamuoyu ile paylaşmak oldu. Bu çalışma için de aynı kural geçerli. Mehmet Ali Gökaçtı ve Elçin Macar bize kapsamlı bir tartışmayı kısa bir kitaba sığdırarak özetledi ve sorununun çözümü için öneriler geliştirdi. Umuyorum bu çalışma siz okuyucular için de, son dönemde sık sık gündeme gelen Ruhban Okulu meselesinin farklı boyutlarını göstermek açısından ufuk açıcı olur.

Mensur Akgün

Doç. Dr.

TESEV Dış Politika Program Direktörü

Önsöz

Rum Patrikhanesi ve Heybeliada Ruhban Okulu “sorunu”, Türkiye’nin uzun süreden beri tartıştığı konular arasındadır.

Hem küreselleşme hem de Türkiye’nin AB adaylığı sürecinde bu konular, geçmişe göre daha fazla gündeme gelir olmuş, bu nedenle bunların nasıl çözüleceğine dair öneriler, medyada daha fazla yer bulmaya başlamıştır.

Biz, demokratik ülkelerde bir sorun olarak algılanmaması gereken bu konuya, daha ilkesel düzeyde yaklaşıp; azınlık hakları, insan hakları, özgürlükler ve demokrasi gibi kavramlardan yola çıkarak, hem Türkiye’nin kurucu antlaşması olan Lozan hem de daha sonra imzalanan çok taraflı sözleşmeler gereği, gayrimüslimlerin zaten ruhban yetiştirme hakları olduğunu vurgulamaktayız. Bu çalışmada çözüme yönelik düşünceleri ele alarak önerilerde bulunmayı hedefliyoruz.

Türkiye’nin sorunlarına yukarıda söz edilen kavramlar çerçevesinde yaklaşan ve bu çalışmayı destekleyerek, yayına dönüştüren Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı’na; çalışmanın hazırlanması sırasında görüşlerini bizimle paylaşan Rum Patriği Vartholomeos ve Ermeni Patriği II. Mesrob’a teşekkür ederiz.

Elçin Macar -Mehmet Ali Gökaçtı

Heybeliada Ruhban Okulu'nun Geleceği Üzerine Tartışmalar ve Öneriler

I. GİRİŞ

Doğu Bloku'nun çöküşü ve küreselleşme süreciyle birlikte dinî değerlerin toplumlar nezdinde yükselişe geçmesi, dinin dünya siyasetinde öneminin artıp daha belirgin bir araç olarak kullanılması, Türkiye'de hem Rum Patrikhanesi'ni hem de 1971'de kapatılmış olan Heybeliada Ruhban Okulu'nu (HRO) gündeme taşımıştır.

Özellikle 90'lı yıllardan itibaren Türkiye'nin AB üyesi olmak için çabalarını artırmasının yanı sıra, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Rusya'nın Ortodoks dünyası ve kilise ile yakından ilgilenmeye başlaması, Rum Patrikhanesi ve HRO'nun ABD'nin gözünde stratejik öneminin artmasına, Patrikhane ve onun bünyesindeki kurumlara eskisine oranla daha fazla ilgi duyulmasına yol açmıştır. Buna karşın AB'nin doğrudan bir koşul olmasa da, son yıllarda hemen her fırsatta telaffuz ederek ve ilerleme raporlarında yer vererek, Türkiye'den HRO'yu yeniden açmasını istemesi, sorunun göz ardı edilemeyecek bir boyuta ulaştığının göstergesidir.¹

Okulun yeniden açılması talebi, küreselleşme, Türkiye'nin demokratikleşmesi ve insan hakları düzeyinin gelişmesi, Türkiye'nin AB üyeliğini hedefleyen gündemi nedeniyle tartışılan bir konu olmuştur. İnsan hakları, azınlık hakları, laiklik uygulamalarının sonuçları gibi kronik sorunlar ile ilintili olduğu kadar, AB üyelik süreciyle de yakından ilgilidir. Böyle olduğu için de, bu konulardaki fikir ayrılıklar benzer şekilde kendisini Rum Patrikhanesi ve HRO konusunda da göstermektedir.

I.1-SORUNUN TANIMI

1971'de Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) emriyle kapatılan HRO, Rum azınlığın tek ruhban yetiştiren okuluymdu. Bu tarihten beri Rum cemaati ruhbanını Türkiye'de yetiştirememektedir. Aslında ruhban yetiştirememesi sorunu, HRO üzerinden tartışılmakla birlikte, Türkiye'nin gayrimüslimlerinin genel sorunudur. Örneğin Ermenilerin ruhban okulu Tbrebank 1953'te faaliyet göstermeye başlamış, ancak 1968'de kapatılmıştır. Süryanilerin ise hiçbir zaman resmî bir okulları olmamıştır. Katolikler ve Protestanlar ise bu sorunu çok uzun zamandır, ruhban adaylarını yurtdışındaki üniversitelere göndererek çözmektedirler. Yahudi cemaatinin ise bilinen bir talebi yoktur.

1 Örneğin 2004 İlerleme Raporu için bkz: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2004/pdf/rr_tr_2004_en.pdf, s. 44

I.2-ÇALIŞMANIN AMACI

Çalışmanın amacı, HRO'nun kapatılmasının Türkiye'nin kurucu antlaşması olan Lozan'a aykırılığından başlayarak, okulun kapalı tutulmasının hukukî gerekçelerinin mesnetsizliğini vurgulamak, ülkenin kendine hedef koyduğu çağdaş uygarlık seviyesi ve demokrasinin evrensel ilkeleri, ayrıca bu yönelimin uzantısı olan AB üyeliği amacı ile çeliştiğini göstermektir. Bu çalışmada okulun geleceği üzerine dile getirilen farklı düşünceler incelenecek, okulun açılması önündeki engellerin neden ortadan kaldırılması gerektiğine dair gerekçeler sunulup, çözüm önerilerine yer verilecektir.

I.3-RUM PATRİKHANESİ'NİN VE HRO'NUN TARİHÇESİ

İstanbul'daki ilk kilise M. S. 37 yılında Aziz Andreas tarafından kurulmuştur. Büyük Konstantin dönemine değin Bizantium kilisesi, Ereğli metropolitliğine bağlı bir piskoposluk olarak kalmıştır. M. S. 330 yılında kentin adının "Yeni Roma" olarak değişmesi üzerine söz konusu dinî organizasyonun konumu da değişmiş ve bağımsız bir başpiskoposluk olmuştur. Hıristiyan Konsilleri kararlarıyla önce patrikhane daha sonra da "ekümenik" olarak adlandırılan bu kurumun en önemli karar organı olan Sen Sinod (Kutsal Meclis) ise, ilk kez 4. yüzyılda ortaya çıkmış ve 5. yüzyıldan itibaren de tüm kararların alınmasındaki tek yetkili merci haline gelmiştir.

Sonraki yüzyıllarda özellikle Doğu dünyası üzerindeki etkisi artan ve yetki alanı genişleyen Patrikhane, 9. yüzyıldan itibaren Papalık ile çatışmaya başlamıştır. Çatışmanın konusu, başlangıçta Hıristiyanlığın yeni yayıldığı bölgelerdeki denetimin kime ait olacağı noktasındadır. 1054 yılındaki Norman akınları sırasında Papalık ile ittifak kurmak için yapılan görüşmelerin anlaşmazlığın dönüşmesi üzerine iki kilise karşılıklı olarak birbirlerini aforoz etmişlerdir. IV. Haçlı seferi esnasında ise iki kilise birbirinden tamamen kopmuştur.

İki kilise arasındaki ayrılık sadece yetki tartışmasından kaynaklanmamıştır. Bu farklılık öğretisi alanında da kendisini göstermiştir.

Osmanlı Devleti'nin Batı'ya doğru genişlemeye başladığı dönemde Batı ve Doğu kiliseleri arasında birleşme için görüşmeler yapılmışsa da, bunlardan bir sonuç alınmamıştır. İstanbul'un 29 Mayıs 1453 yılında Osmanlılar tarafından fethedilmesi üzerine Patrikhane'nin denetimi de Osmanlılara geçmiştir. Fatih'in emri ile Batı ve Doğu kiliselerinin birleşmesinin ateşli bir muhalifi olan Georgios Kurteris, II. Gennadios adıyla Patrik seçilir.

Aynı dönemde Patrik'e milletbaşı unvanı verilerek Osmanlı tebaası tüm Ortodoksların dini lideri olduğu da kabul edilir. Bu bağlamda Ortodoks Patriği diğer dinsel cemaat başlarına göre en geniş yetkiye sahip lider olur. Bu konumu itibarıyla Patrik dinsel liderliğin yanı sıra cemaati ile ilgili olarak dünyasal işlerin de lideri olmuştur.

İstanbul'un Fener semtindeki yerine 17. yüzyılın başlarında taşınan Patrikhane, faaliyetlerini o günden bu yana söz konusu yerde sürdürmeye devam etmektedir. 1830'da bağımsız Yunan devletinin kurulmasıyla sonuçlanan süreçte ciddi anlamda ilk kez tartışma konusu haline gelmeye başlamıştır.²

1919 – 1922 yılları arasında, Kurtuluş Savaşı döneminde yoğun olarak Osmanlı karşıtı siyasal faaliyetler içinde bulunduğu görülen Patrikhane, Yunanistan'ın yanında yer almıştır. Bu dönemdeki tutumu dolayısıyla, ileride de devam edecek olan Türkiye aleyhtarlığı eleştirisi ile sürekli olarak itham edilen Patrikhane, Lozan'daki barış görüşmelerinde de önemli tartışma maddelerinden biri olmuştur.

Lozan Antlaşması'yla yeni konumu belirlenen Patrikhane, hem Bizans, hem de Osmanlı dönemlerinde devlet ile yakın bir ilişki içinde olmuş ve Batı kilisesi gibi devletten bağımsız bir rol üstlenmemiştir. Bilhassa Osmanlı döneminde, devletin güçlenmesine paralel olarak güçlenen, devletin zayıflamasına paralel olarak da zayıflayan Patrikhane, Yunanistan başta olmak üzere Balkan uluslarının bağımsızlıklarını ilan etmesiyle birlikte bu süreçten ciddi anlamda etkilenmiştir.

19. yüzyıl, milliyetçiliğin etkisiyle Balkanlar'da birçok yeni devletin ortaya çıktığı, yeni kurulan ve nüfusunun çoğunluğu Ortodoks olan hemen her devletin aynı zamanda kendi ulusal kilisesini kurduğu dolayısıyla Rum Patrikhanesi'nin de geçmişten gelen gücünün sarsıntı geçirdiği bir döneme işaret eder.

Bu nedenle yüzyıllardır varoluş dayanağının doğal sonucu olarak Rum Patrikhanesi, artık farklı ulus-devletleri oluşturan Ortodoks topluluklar arasında dinî birliği muhafaza edebilmek, teolojik konularda türdeşliği sağlayabilmek amacıyla, kendi himayesinde ve doğal olarak uluslar üstü bir anlayışla ruhbanını yetiştirebileceği bir okulu kurmayı planlar. Böylece, ortaya çıkan ulusal devletlerin, beraberlerinde kendi bağımsız ve ulusal kiliselerini de kurması ve dolayısıyla da Patrikhane'nin manevi otoritesini sarsmalarını önlemeyi amaçlar.

Bu yolda ilk adımı Patrik IV. Yermanos atar ve Heybeliada'da Umut Tepesi'nde Bizans döneminden kalma Aya Triada Manastırı'nda, 1 Ekim 1844 tarihinde Heybeliada Ruhban Okulu'nu açar. Cumhuriyet'ten sonra Heybeliada'daki iki okul, HRO ve Rum Ticaret Okulu için, İstanbul Vilayeti'nin 1918 tarihli isteğine dayanılarak, istimlâk kararı alınır. HRO, 1936'da önce Hazine adına tapuya kaydedilir. Ancak çok partili yaşama geçişle birlikte, yıllardır uygulanan politikalarda kısmî yumuşamalara gidilir. 1946'da Patrikhane ile yapılan pazarlıklar sonucu, Heybeliada'daki Rum Ticaret Okulu istimlâk edilirken, HRO Patrikhane'ye bırakılır. HRO, açık olduğu dönem boyunca, dört farklı tedrisat dönemi geçirecektir:

2 Osmanlı dönemi Patrikhane tarihi için bkz: Yorgo Benlisoy-Elçin Macar, *Fener Patrikhanesi*, (Ankara:Ayraç Yay., 1996), s. 31-46

- 1844 – 1919 dönemi dört yıl ortaokul ve üç yıl teoloji,
1919 -1923 dönemi orta öğretim olmaksızın beş yıllık teoloji,
1923 – 1951 dönemi dört yıl ortaokul ve üç yıl teoloji (ilk dönemdeki gibi)
1951 -1971 dönemi dört yıl lise ve üç yıl teoloji.

Haziran 1947’de Patrikhane HRO’yu bir yüksek okul haline getirmeyi amaçlar ve ders programında değişiklikler yapılması, yabancı öğretmen ve öğrenci getirilebilmesine izin verilmesi talebiyle, MEB’e başvurur. Bakanlıklararası bir komisyonca incelenen yüksek okul olma isteği kabul edilmez.³

1950’de iktidar değişip, Menderes başbakan olunca, azınlıklar açısından yeni bir dönem başlar. 1950 sonrasında çok partili ve görece özgürlükçü bir ortama adım atılması ve dış konjonktürün gündeme getirdiği yeni beklentiler doğrultusunda HRO, Demokrat Parti’nin iktidarının ikinci yılında, MEB emriyle, “Teoloji İhtisas Okulu” olarak isimlendirilir. MEB Talim ve Terbiye Kurulu’nun, 25 Eylül 1951 tarih ve 151 sayılı kararıyla “Heybeliada Rum Rahipler Okulu Öğretim Yönetmeliği”nin onaylandığı, İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü’nün Özel Okullar bölümünün 3 Ekim 1951 tarih ve 3/105853 sayılı yazısıyla HRO’ya bildirilir. Böylece okul üç sınıflı lise ve dört sınıflı teoloji ihtisas bölümlerinden oluşan yeni bir statüye kavuşmuş ve bu durum okulun kapatıldığı 1971 yılına değin sürmüştür.⁴

Yabancı öğrencilerin durumu için de, Talim ve Terbiye Kurulu’nun 29 Ağustos 1952 tarih ve 190 sayılı kararıyla “Heybeliada Rum Rahipler Okulu Öğretim Yönetmeliğine Ek” çıkarılır ve İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü’nün 10 Eylül 1952 tarih ve Özel Okullar Bölümü’nün 3/105830 sayılı yazısıyla uygulanmak üzere okula tebliğ edilir.⁵ Buna göre, “yabancı memleketlerden gelen ve Türkçe bilmeyen öğrenciler, memleketlerindeki öğrenim durumlarına göre, Okulun muadil sınıflarına kabul olunurlar.”⁶ Yabancı öğrencilerin büyük bir kısmı Patrikhane’nin yetki alanlarındaki bölgelerden gelmekle birlikte, Etiyopya Kilisesi, Anglikan Kilisesi vb. değişik kiliselerden gelenler de okulda eğitim görme olanağına kavuşurlar.

1956’da Maarif Müdürü ve İstanbul Valisi’nin imzasıyla okula gönderilen belgede şöyle denilmektedir:

“...özel Heybeliada Rum Rahipler Okulu’nu açmak isteyen T.C. uyruğundan Lefter Yakovos Stefanidis’in gereken şartları taşıdığı yapılan incelemeden anlaşılmiş...

3 Emre Özyılmaz, *Heybeliada Ruhban Okulu*, (Ankara:Tamga Yay., 2000) s. 86

4 Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, (İstanbul: İletişim, 2003), s. 292-293

5 *Heybeliada Rum Rahipler Okulu Öğretim Yönetmeliği*, (İstanbul:Vasil Vasiliadis Matbaası, 1953)

6 *Aynı eser*, “Heybeliada Rum Rahipler Okulu Öğretim Yönetmeliğine Ek”, s. 24

1.7.1954 tarihinden başlamak üzere kurucu Lefter Yakovos ve sorumlu müdür Stilyanos M. Repanellis adına... öğrenim yapılması için izin verilmiştir.”⁷

HRO'nun faaliyetlerini sürdürdüğü dönem boyunca müdürü metropolitler arasından atanır ve aynı zamanda Ayia Triada Manastırı'nın da sorumlusudur. Azınlık okullarında uygulandığı üzere bir kurucu atanması uygulaması burada da sürer, aynı zamanda müdür de olan metropolit, kurucu olarak atanır. Ancak 1960'ta, varolan kurucunun ölümünden sonra bir daha böyle bir atama yapılmaz.⁸

1932-37 arası, okul 65 öğrenci ile üçü Türk olmak üzere 15 öğretmene sahiptir. 1949'da tümü TC vatandaşı 16 öğrenci; 1962'de 11'i TC vatandaşı 81 öğrenci; 1963'te 12'si TC vatandaşı 76 öğrencisi vardır.

1968 yazındaki mezun sayısı yalnızca dördtür. Bu tarihe kadar faaliyette bulunduğu 127 yıl içinde, 930 mezun verir. Mezunların bir kısmı ruhaniliği seçip din hizmeti verirken bunların 343'ü episkopos olur, içlerinden 12'si de patriklik makamına kadar yükselir. Ruhaniliği seçmeyen mezunlar genellikle din dersi öğretmeni olurlar.

1963'te başlayan, 1964-1965 yıllarındaki Türkiye-Yunanistan gerginliğinden HRO da payını alır. Menderes döneminde başlamış olan, Türkiye büyükelçiliklerinden HRO'ya gelmek için başvuran öğrenci adaylarına vize verme uygulaması 1963'te kaldırılır. Bu dönemdeki resmî yazışmalarda ilk defa, HRO'nun Yunanistan'a karşı koz olma özelliği vurgulanır.⁹

I.4-HRO'NUN KAPATILMASI

8 Haziran 1965 tarih ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun bazı maddelerinin 12 Ocak 1971'de Anayasa Mahkemesi'nce iptali üzerine, İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü'nün 12 Ağustos 1971 tarih ve Özel Öğretim Kurumları 101787 sayılı “gizli” yazısıyla okulun yüksek kısmı, 9 Temmuz 1971'den geçerli olmak üzere kapatılır.¹⁰ Aslında okulun kapatılacağı anlaşıldığı içindir ki, Patrik Athinagoras Başbakan Nihat Erim'e, 1 Temmuz 1971 tarih ve 447 sayılı bir mektup göndererek, okulun 625 sayılı kanunun yürürlüğe girmesinden çok önce açıldığını, bir “meslek okulu” olmaktan öteye geçmediğini, bir özel yüksek okul telakki edilemeyeceğini anlatmış, ilgi ve himayesini talep etmiş, bir sonuç alamamıştır. Danıştay'a dava açmak için dilekçe veren Patrikhane'nin talebi, “tüzel kişiliği olmadığı, yargıya başvurma ve okul açma ehliyeti bulunmadığı” gerekçesiyle reddedilir.¹¹

7 Macar, *age*, ek XIII

8 Macar, *age*, s. 292

9 Özyılmaz, *age*, s. 91

10 Rum Patriği Vartholomeos'un Başbakan Erdoğan'a 28 Ağustos 2003 tarih ve 801 numaralı dilekçesi, s. 6

11 Zekai Baloğlu, *Grek Devleti, Patrikhane ve Rahipler Okulu*, (İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yay., ikinci baskı, 2000), s. 22

I.5-1971'DEN GÜNÜMÜZE

Bu tarihten itibaren okulun bir azınlık okulu statüsündeki lise kısmı eğitime devam eder. Ancak cemaatin azalmasına paralel olarak öğrenci sayısı da gittikçe azalır. Zamanın patriği Dimitrios, Milli Eğitim Bakanı Vehbi Dinçerler'e yazdığı 4 Ağustos 1984 tarihli mektubunda, okul için önerilen kurucu adayların redolunduğunu, bu nedenle resmî yazışmaların ve SSK işlerinin takip edilemediğini, bunlardan doğan hukukî davalarda bir avukat bile tutup kendisini savunmadığını, davaların gıyapta sonuçlandığını, tazminatlarla mahkûm olduğunu ve sonuçta da okulun mallarına haciz uygulandığını dile getirir; okulun müdürünün de yıllardır tayin edilmediğini, bu nedenle eğitim ve disiplinin aksadığını, öğretmen tayinlerinin de yapılmamasından dolayı fiilen eğitimin de gerçekleşmediğini ekler, bunun sonucunun da halen okuldaki öğrenci sayısının dörde inmiş olması ile görüldüğünü belirtir. Sonuç olarak da okulun kapatılmasını talep eder. Ancak bu istek "karşılıklılık" ilkesi gereğince kabul edilmez.

Cumhuriyet dönemindeki azınlık karşıtı politikaların sonucu olarak, nüfusu iyice azalmış olan Rum cemaati, 1974 Kıbrıs müdahalesinin yarattığı atmosferle birlikte hızlı bir göçle karşı karşıya kalmış, böylece cemaati gittikçe azalan Patrikhane, ruhanî olmak isteyen genç bulmakta gittikçe zorlanmaya, bulduklarını da genellikle Selanik İlahiyat Fakültesi'ne göndermeye başlamıştır.

Ruhban ihtiyacının, Patrik Vartholomeos döneminde Patrikhane'nin artık en hayati sorunlarından biri haline gelmesiyle birlikte Patrik, 4 Nisan 1996'da zamanın başbakanı Mesut Yılmaz'a bir mektup yazarak, Patrikhane'nin ruhban ihtiyacını dile getirir, okulun kapatılmasıyla birlikte adayların eğitim için yurtdışına gönderilmeye başladığını, ancak bunun beklenen sonucu vermeyip, yeni sorunların doğmasına yol açtığını belirterek, okulun açılmasını talep eder.¹²

Uluslararası baskılar sonucunda okulun açılması konusunun, Dışişleri Bakanlığı'nın "dış ilişkilerimiz açısından yararlı olur" tavsiyesi üzerine MGK gündemine alındığı ve bir formül arandığı basında yer alır.¹³ Dönemin Cumhurbaşkanı Demirel'in okulun açılmasını "gizliden gizliye desteklediği" söylenir.¹⁴ ABD'nin de "Türkiye'deki genel yüksek öğretim düzenlemeleri kapsamındaki bütün okullar gibi kurallara bağlansa da, günlük işleyişinde gerekli serbestiye sahip bir Ruhban Okulu uygulaması" istediği, dile getirilir.¹⁵

Başbakanlık Güvenlik İşleri Başkanlığı'nın 3 Eylül 1999 tarihli isteği üzerine Yüksek Öğretim Kurumu, 14 Eylül 1999 tarihli toplantısında, İstanbul Üniversitesi İlahiyat

¹² Macar, *age*, s. 297

¹³ *Hürriyet*, 28 Kasım 1997

¹⁴ *New York Times*, 7 Ağustos 2000

¹⁵ *Milliyet*, 21 Ekim 1999

Fakültesi bünyesinde, bir “Dünya Dinleri Kültürü Bölümü”nün kurulmasına karar verir. Kuruluş işlemlerini yürütme görevi verilen Prof. Dr. Zekeriya Beyaz, gayrimüslim cemaatlerin ruhanî liderlerine 14 Aralık 1999’da gönderdiği bir mektupla, öneri ve manevi desteklerini ister. Ancak cemaatler ve ruhanî kurumlar bu formüle ilgi göstermezler ve konu ortada kalır.¹⁶

II-OSMANLI’DA GAYRİMÜSLİMLER VE MİLLET SİSTEMİ

Bu bağlamda, Osmanlı millet sistemi ile bu sistem dahilinde yaşamakta olan gayrimüslimlerin durumlarına da değinmek gerekmektedir. Bu, Osmanlı döneminde millet statüsünde yaşayan gayrimüslimlerin statülerinin, ulus devletin ortaya çıkış sürecinde “azınlığa” dönüşmesinin sonuçlarını daha net bir şekilde ortaya koymaya yarayacaktır.

İslam dini, Müslümanların yönetimi altındaki ülkelerde yaşayan diğer din mensuplarının kendi inançlarının gereği doğrultusunda yaşamalarını bir hak olarak görmüş ve uygulamaya da yansıtmıştır. Bu bağlamda Kuran-ı Kerim Müslüman olan olmayan noktasında iki farklı ontolojik yaklaşım ortaya koymuştur. Buna göre din konusundaki bu tercih, hem belirli bir hayat tarzına hem de sosyo-politik nitelikteki bir kimlik seçimine işaret etmektedir.¹⁷

İslam hukukuna göre, İslam’ı seçenler aynı zamanda sosyo-politik İslam toplumunun bir üyesi olurken, bu inancı paylaşmayanlar ise İslam devletinin siyasî hâkimiyetini kabul ederek çoğulcu bir hukuki yapı içinde tercih ettikleri hayat tarzını yaşayabilme imkânına sahip olurlar. Bunun karşılığında devlete belirli oranlarda vergi ödemekle yükümlü tutulurlar. İslam devletindeki gayrimüslimlerin hukuki statülerinin ne olduğu da daha çok Batılı araştırmacılar tarafından değişik şekillerde yorumlanmıştır. Ancak aynı araştırmacılar tarafından yapılan yorumlarda, devletin hâkimiyetini elinde tutan Müslümanlara göre inanç olarak sahip oldukları farklılıktan ötürü Müslümanlar gibi her türlü haktan yararlanamadıkları da belirtilmiştir.

İslam dünyasında genel kabul görmüş hukukî hükümlere göre, Müslümanlar tarafından kurulan şehirlerde gayrimüslimlerin ibadethane kurmalarına izin verilmez. Savaş yolu ile ele geçirilen şehirlerdeki mabetlere dokunulmamakla birlikte yenilerinin yapılmasına izin verilmeyeceği hükmü kabul edilmiştir. Barış yolu ile alınan topraklardaki mabetlerin korunması, tamiri ve yenilerinin inşası ise Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki anlaşma hükümlerine göre belirlenmiştir. Millet sistemi İslam hukuk anlayışına göre, İslam idaresine giren bir bölgedeki zimmî statüsüne sahip kişilerin hukuk ve himaye bahşedici bir ahitname ile İslam devletinin idaresi altına girmesiyle ortaya çıkan hukuki bir durumdur.¹⁸

16 *Hürriyet*, 20 Aralık 1999 ve *Ağos*, 24 Aralık 1999

17 Ahmet Özel, “Gayrimüslim”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt: 13, İstanbul, 1996, s. 420

18 İtber Ortaylı, “Millet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt: 30, İstanbul, 2005, s. 66-70

Müslüman olmayan unsurların mabetlerinde dinî ayin icra etmeleri, çan çalmaları, dinî bayramlarda kutlama yapmalarına izin verilmiştir. Bazı hallerde kamu düzeninin korunması maksadına yönelik olarak, örneğin haç dolaştırma gibi ritüellere izin verilmediği de görülmüştür. Osmanlı Devleti'ndeki uygulamaya bakıldığında, gayrimüslimlere yönelik inanç ve ibadet hürriyeti konusunda sınırların bir hayli zorlandığı ve uygulamanın diğer İslam devletlerinden daha geniş ve esnek bir çerçevede hayata geçirildiği bilinmektedir.

Bu anlayış doğrultusunda İslam devletinin idaresi altındaki gayrimüslimler, devletin himayesi altındadır. Dinî ve kültürel hakları başta olmak üzere bilimum hakları bu anlayış çerçevesinde korumaya alınmıştır. Bunun karşılığında da, söz konusu gayrimüslimlerden haraç ve cizye (baş vergisi) adı altında bir takım vergiler alınmaktadır.¹⁹

Millet sistemi etnik aidiyete göre değil, din ve mezhep esasına göre oluşturulmuştu. Bu sebepten dolayı Sırp, Bulgar, Ortodoks Arnavut ve Ortodoks Araplar bir bütün halinde Helen unsurlarla beraber Rum Milleti'nin başı konumundaki Ortodoks Rum Patrikhanesi'ne tâbiydiler.

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde uygulanan millet sisteminin benzer bir şekli Ortodokslar içinde geliştirilmiş ve Helen unsurunun liderliğinde uygulamaya konmuştu. Bu uygulama Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'la birlikte merkezî bir devlet yapısı oluşturmaya başlaması ve başta Yunanlar olmak üzere Ortodoks unsurların bağımsızlıklarını kazanarak Osmanlı Devleti'nden kopmalarıyla zaafa uğramaya başlamıştı.

Adı geçen grupların hepsi farklı dil ve kültürlerle sahip olmalarına ve birbirinden çok farklı coğrafyalarda yaşamalarına rağmen, Rum Patrikhanesi'nin malî, idarî ve hukukî denetimi altındaydılar. Zaten 19. yüzyılda özellikle de Balkanlarda başlayan ulusçu mücadelenin temelinde söz konusu ulusların bağımsızlıklarını kazandıkları süreçte aynı zamanda kendi bağımsız kiliselerini oluşturmaları ve Patrikhane'nin de buna karşı çıkması önemli yer tutmuştur.²⁰

Tam da bu noktada, standart bir eğitim sürecinden geçmiş Ortodoks ruhban yetiştirilmesi için açılan HRO örneğinden de anlaşılacağı üzere, ortaya çıkan değişikliklerin ya da yeni yapılanma çabalarının esas amacı, zayıfladığı düşünülen Osmanlı'yla mücadele etmek değil, tam tersine dağılmaya yüz tutan Ortodoks dinî birliğini ayakta tutabilmektir. Bu yolla, Patrikhane'nin manevi otoritesi de korunmaya çalışılmıştır. Çünkü Yunanistan'ın bağımsızlığı ile birlikte başlayan süreç, aynı zamanda bağımsız ulusal kiliselerin ortaya çıkışına da yol açmış ve bu durum doğal olarak Patrikhane'nin manevi otoritesini zedelemiştir. Bu da, söz konusu manevi

19 Boris Christoff Nekdoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", *Bellekten*, cilt VIII, no: 32, 1944

20 Macar, *age*, s. 56-62

otoriteyi korumak adına birtakım önlemlerin alınması ve bazı girişimlerde bulunulmasını gündeme getirmiş olup, HRO'da bunlardan bir tanesidir. Patrikhane ve ona bağlı kurumların zaman içinde bir soruna dönüşmesi, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ve yerini geç dönem ulus-devletlerden birisi olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin almasıyla doğrudan ilgilidir.

III-CUMHURİYET DÖNEMİNDE AZINLIKLARIN SORUNLARI

III.1.GENEL SORUNLAR

Bu noktada çok dinli ve çok uluslu bir yapının üzerine inşa edilmiş olan Osmanlı Devleti ile ulus-devlet esasına dayanan Türkiye Cumhuriyeti'nin farkına dikkat çekmek gerekir. Ulus-devletlerin dünya üzerinde yaygınlık kazanması uluslararası politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında da, geçmiş dönemlere göre bir takım farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı döneminde, devletin bahsettiği himaye altında olmaları dolayısıyla, dinî kurumlarını kurmak ve yaşatmak konusunda kendi içişlerinde serbest oldukları ve olağanüstü dönemler hariç bir müdahaleye maruz kalmadıkları görülen gayrimüslim unsurların, ulus-devlet dönemindeki konumlarının gelişen koşullarla paralel olarak değişmeye başladığı görülmüştür.

Bu bağlamda homojen bir nüfus yapısı ve merkezi güçlü devlet mekanizmasıyla karşımıza çıkan ulus-devletler, bir şekilde kendi ulusal yapıları içinde kalan farklı etnik kökene, dile ve dine sahip gruplara karşı önceki dönemden farklı politikalar geliştirmişlerdir. Bunun kaçınılmaz sonuçlarından birisi daha önce millet statüsü ile tanınmış belirli haklar ve özgürlükler bağlamında sistem içinde kendine özgü bir konumu olan gayrimüslim unsurların, modern ulusdevletin ortaya çıkışıyla birlikte azınlık statüsü ile tanımlanmaları olmuştur. İlk bakışta anayasa önünde eşit vatandaşlar olarak görülen azınlıklara yönelik uygulamalar ise pratikte ayrımcılık olarak yürümüştür.

Başat çoğunluktan farklı din, dil ve kültürel özelliklere sahip olan azınlıklara yönelik politikalar başta eğitim hakkının kullanımındaki çeşitli kısıtlama ve engellemeler, vakıflara yönelik hukuk dışı uygulamalar, olağanüstü dönemlerde uygulanan değişik ekonomik politikalar (örneğin varlık vergisi), azınlıkların ülkeyi terk etmeye zorlanması ile üst düzey kamu görevlisi olamamaları gibi çeşitli şekillerde tezahür etmiştir.

Dolayısıyla da azınlıklar ve onlara ait her türlü kurumsal yapı mercek altına alınarak dikkatle izlenmiş her türlü faaliyetleri yakinen takip edilmiştir. Bir başka deyişle azınlıklar rakip ya da bir şekilde tehlikeli olarak görülen öteki devletin memleket içindeki "Truva atı" olarak kabul edilmiş ve ona göre değerlendirilmiştir. Bu da

azınlıkların birçok konuda kısıtlamalara tâbi olmalarına ve yine birçok haklarından isteseler de istemeseler de feragat etmelerine yol açmıştır.

Son yıllarda, azınlıklar konusu hem çoğunluk aydınlarınca hem de azınlık üyelerince daha yoğun bir şekilde ele alınmaya, ayrımcılıklar deşifre edilmeye başlanmıştır. Günümüzde, azınlıkların karşı karşıya oldukları birçok soruna rağmen, iki tanesinin, ruhban yetiştirememe ve cemaat vakıflarının mal ve mülklerine devlet tarafından el koyulmasının en acil sorunlar haline geldiği görülmektedir.

Vakıflar konusu gayrimüslimlerin birçok konuda karşı karşıya kaldıkları “eşitlik ihlali” sorununun önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu konuda son üç yılda soruna çözüm getiremeyen iki yasal düzenleme yapılmıştır, üçüncüsü de yoldadır.

Çoğunun vakfiyesi olmayan, padişah fermanlarıyla kurulmuş cemaat vakıflarından, 1936 yılında, ellerindeki mülklerin tespitini yapmak amacıyla alınmış beyannamelelerin; 1970’li yıllarda Yargıtay ve Danıştay kararlarında “vakfiye” olarak kabul edilmeye başlanması sorunun kaynağını oluşturmaktadır. Bu “vakfiye-beyannamelerde” “mülk edinebilir” ifadesi bulunmadığı gerekçesiyle, 1936’dan bu döneme kadar edindikleri mülklerin ya eski sahiplerine iadesi ya da Hazine’ye aktarılması nedeniyle uğradıkları haksızlıkların ve kayıpların telafisi amacıyla hukukî düzenlemeler yapılmaya çalışılmaktadır. Bu belirsizlik sürecinde, sorunlarını içerde çözemeyeceklerini düşünmeye başlayan cemaat vakıflarının yöneticilerinin (örneğin Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi Vakfı ve Fener Rum Erkek Lisesi Vakfı) AİHM’ye gitmeye başladıkları görülmektedir.²¹ Vakıfların bir diğer sorunu da, yöneticilerini seçememeleridir.

III.2. RUM PATRİKHANESİ’NİN ŞİKAYETLERİ

Çok uluslu ve çok dinli bir devlet olan Osmanlı Devletinin ortadan kalkmasına paralel Türkiye Cumhuriyeti’nin bir ulus-devlet olarak ortaya çıkmasıyla birlikte Patrikhane ve ona bağlı kurumların da sorun olarak algılanması süreci başlamıştır. Bunu tetikleyici en büyük etken de, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş aşamasında yaşanan mücadelenin Anadolu topraklarını işgal etmiş olan Yunanistan’a karşı verilmiş olmasıdır.

Savaşın sona ermesi ve Lozan’da imzalanan antlaşma ertesinde ülkedeki Rumların büyük kısmı mübadele ile Yunanistan’a gönderilmiştir. Böylece bir ulus-devletin en temel niteliği olduğu düşünülen homojen nüfus yapısına ulaşılması noktasında önemli bir adım atılmıştır. Mübadele kararı sürecinde, Osmanlı dönemindeki statüleri ve işlevleri göz önüne alınmaksızın Patrikhane gibi kurumlar da eleştiri konusu

21 *Zaman*, 10 Eylül 2005

olmuş ve yurt dışına çıkarılmaları yolunda girişimlerde bulunulmuştur. Ancak Lozan Antlaşması'ndaki pazarlık sürecinde, Rum Patrikhanesi'nin İstanbul'da kalması kabul edilmiştir.

I. Dünya Savaşı sonundaki işgal döneminin Patrikhane fotoğrafını hep zihinlerinde yaşatan Türk bürokrasisi, bu "yabancı kurum"dan Cumhuriyet boyunca kurtulmanın yollarını aramış; bu yollardan biri olarak da, Yunanistan'da Batı Trakya Türkleri'ne yapılanlara misilleme olması amacıyla, "karşılıklılık" uygulanacakların arasına Patrikhane'yi de koymayı bulmuştur.

Patrikhane'nin Cumhuriyet döneminde Türkiye kamuoyunda açıkça "karşı taraf" olarak görülüp eleştiri konusu yapıldığı üç temel dönem vardır: Birincisi, Kıbrıs Sorunu'nun ortaya çıkıp, 6-7 Eylül'ün zemininin hazırlandığı 1955 yılı; ikincisi Kıbrıs Sorunu'nda bir başka evresine tekabül eden 1964-65 dönemi ve son olarak da Doğu Bloku'nun çöküşü ve küreselleşme ile başlayan ve sürmekte olan dönem.

16 Nisan 1965'te Dışişleri Bakanlığı sözcüsünün Patrikhane konusundaki açıklaması bir dönüm noktasıdır.²² Sözcüye göre, "Türk-Yunan ilişkileri Lozan'da kurulan dengeye dayanır. Kıyas yolu ile Kıbrıs meselesi, Oniki Ada'da yaşayan Türklerle, İstanbul'da oturan Rumlar ve Patrikhane bu muvâzene [karşılıklı iki şeyin denkliliği] içinde mütalaa edil[mektedir]." Patrikhane'nin, Türk Yunan ilişkilerinde "karşılıklılık" ilkesi içerisinde değerlendirildiği böylece ilk defa bir resmî ağızca dile getirilmiş olur.

Bu karşılıklılık politikasının "semereleleri" hemen alınır. Batı Trakya ve İstanbul'daki okullardaki kısıtlamaların yanında, 1964'te, 1951'den beri rumca müfredata sahip İmroz (Gökçeada) ve Bozcaada'daki Rum okullarında bu müfredata son verilir, 1971'de HRO'nun kapatılmasının hemen arkasından da Onikiada'daki türkçe tedrisat yapan son okul olan Süleymaniye Medresesi'nde türkçe müfredat sona erer.

İşte ortaya çıkan bu yeni durum hem Patrikhane'nin içeride tehlikeli bir kurum olarak görülmesinin yolunu açmış, hem de azınlık kavramının dünya üzerinde giderek yaygınlık kazanmasına paralel olarak Patrikhane'nin uluslararası politikanın konusu olmasına sebep olmuştur.

Cumhuriyet dönemi boyunca, Patrikhane'ye karşı izlenen politikalar, bu kurumu sıkı bir şekilde denetim altında tutmak üzerine kurulmuştur. Devletin genel olarak azınlıklara karşı yürüttüğü politikaların yanı sıra; 1862 tarihli Rum Patrikliği Nizamâtı'nda yer alan ve patrik adaylarının Osmanlı tebaasından olması şeklindeki zorunluluk; 1923 tarihli, İstanbul Valiliği tezkeresine de patrik adaylarının Türkiye vatandaşı olması zorunluluğu şeklinde yansımış, ulus-devlet perspektifinden "makul" görülebilecek bu düzenleme nedeniyle patrikliğe aday olabileceklerin sayısı her geçen gün

hızla azalmıştır. Bu politikanın sonucu olarak, 30-40 yıl sonra Patrikhane'nin patrik adayı bulamayıp "kendiliğinden yok olması" büyük ihtimaldir.

İstanbul Ortodoks Rum Patrikhanesi'ne, Türkiye sınırları içindeki İstanbul Başepiskoposluğu, Kadıköy, Adalar, Terkos, Gökçeada ve Bozcaada metropolitlikleri; Yunanistan'da ise, Girit ve Onikiada'da bulunan metropolitlik ve başepiskoposluklar, Doğu Ege Adaları'nın ve "yeni bölgeler" denilen Yunanistan'a 1912'de katılmış bölgelerin metropolitlikleri ve başta Aynaroz bölgesi olmak üzere çeşitli manastırlar ve dini merkezler bağlıdır. Bunun dışında, Amerika Başepiskoposluğu, Avustralya Başepiskoposluğu, Avrupa'da yer alan metropolitlikler, Yeni Zelanda Metropolitliği, gibi birçok ruhanî bölge de Patrikhane'nin yetkisi altındadır.

III.2.A-EKÜMENİK UNVANI

Patrikhane'nin ekümenikliği meselesi, Patrikhane ile ilgili yürütülen tüm tartışmalarda gündeme getirilmekte ve tarihsel gerçekler ile bağdaşmayan yorumlar eşliğinde kullanılmaktadır. Bu da, ekümeniklik meselesinin ayrıca ele alınmasını ve gerçek bağlamında açıklanmasını gerektirmektedir.

Patrikhane'nin ekümenikliği; Ortodoks kiliseler arasında koordinatörlük, diğer kiliselerle ilişkiyi yürüten merkez olma gibi işlevleri ifade eden, tarihsel ve onursal bir unvandır. Aynı zamanda fiilen, bağımsız Ortodoks kiliselerin egemenlik alanlarının dışında kalan bölgelerde, Patrikhane'nin ruhani yetki sahibi olmasıdır.

Bu tanımlardan anlaşılacağı gibi, Hıristiyanlar arasında anlamı olan bir unvandır. Günümüzde çok tartışılan bu unvana sahip olup olmamasının, devletin Patrikhane'ye yönelik yaklaşımını etkilememesi gerekir. Devlet ile din ilişkisi bugüne kadarki tarihsel tecrübeye bakıldığında başlıca iki kategoride değerlendirilebilir. Bunlardan birincisi devletin belirli bir din ya da mezhep anlayışına göre idare edilmesidir ki, bu devlet biçimi teokrasi olarak tanımlanır. Buna karşın din ile devletin birbirinden tamamen ayrıldığı, devletin dini alana, dinin de devlet işlerine müdahale etmediği ve etkisinin bulunmadığı sisteme ise laiklik adı verilmektedir. Dolayısıyla da, laik bir devlete bu konuda düşen, böyle bir dinî tartışmaya girmekten kaçınmak ve bir şey söylemek gerekiyorsa da, bununla ilgilenmediğini belirtmektedir. Laiklik açısından ekümenikliği kabul etmekle reddetmek pek farklı şeyler değildir.

III.2.B-RUM CEMAATİNİN HIZLA AZALMASI

Türkiye'de nüfus mübadelesi sonrası üç yerde Rum cemaati kalmıştır: İstanbul, İmroz ve Bozcaada. Lozan sonrası yaklaşık 100 bin İstanbul, 8.200 İmroz ve Bozcaada Rumunun sayısı bugün toplamda 2 binin altına inmiş durumdadır. İki adadaki Rum sayısı bugün 250 civarındadır. Konu son birkaç yıldır Avrupa Birliği'nin ilerleme

raporlarına da girmeye başlamış; 1964'ten beri Rumca tedrisat yapılmayan Gökçeada'daki okul ve mülkiyet sorunları dile getirilir olmuştur.²³

Bu durum, Patrikhane'yi bu gidişatı önleme arayışlarına itmiş, örneğin Yunanistan'la çatışma pahasına da olsa, 1999'a kadar Yunanistan karşı olduğu halde Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine adaylığını desteklemiştir. Türkiye AB üyesi olduğu takdirde, Patrikhane cemaatinin yokolmasının önüne geçeceğini ummaktadır.

III.2.C-TÜZEL KİŞİLİĞİNİN OLMAMASI

Rum Patrikhanesi'nin en küçük adımı, kamuoyunda statüsünün yeniden tartışılmasını ve Lozan Antlaşması'na dönüp atıf yapılmasını beraberinde getirmektedir. Bütün bu karmaşanın altında, Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuken Patrikhane'yi tanımlamamış, ona bir tüzel kişilik vermemiş olması yatmaktadır. Kuşkusuz bu tanımlamama bir siyasî tercihtir ve Cumhuriyet'in idarecilerince kurtulması gereken, yokolması umulan bir yer olarak görülen Patrikhane'nin, muhtemelen hukukî bir güvenceye sahip olması istenmemiştir.

Tüzel kişiliği tanınmamaktadır oysa Patrikhane Lozan'ın 42. maddesinde sözü edilen bir "dini kurum"dur. Bu nedenle, Patrikhane AİHM'ye gittiği takdirde mahkemenin, tüzel kişiliği olduğunu kabul etmesi büyük bir olasılıktır. Ayrıca bu konuda Hanya Katolik Kilisesi Yunanistan'a Karşı davasıyla, Besarabya Metropolitliği ve Diğerleri Moldova'ya karşı davalarının emsal teşkil etme olasılığı da çok yüksektir.²⁴

III.2.D-PATRİK SEÇİMİ

Osmanlı son döneminde gayrimüslim cemaatler için hazırlanan nizamnameler günümüzde bu cemaatler için uygulanan yarı-resmî yarı-fiilî sistemin temelini oluşturur. Örneğin patrikler hemen hemen bu nizamnamelerdeki prosedürle seçilirler.

Patrik seçimi konusunda Patrikhane'ye Cumhuriyet döneminde iki farklı tebligat yapılmıştır: 1923 Valilik tezkeresi ile hiç uygulanmamış olan, 1970 tarihli ve "patrik seçiminde bir aksaklık olduğu kanaatine varılırsa Vali, patriği tayin edebilme hakkına sahiptir" diyen tezkere.²⁵ İkinci tezkere hiç uygulanmamıştır.

Patrik adaylarının Türk vatandaşı olma zorunluluğu, Türkiye'deki cemaatinin yok olmak üzere olmasından dolayı, bugün Patrikhane'nin şikayetçi olduğu konuların

23 http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2004/pdf/rr_tr_2004_en.pdf, s. 49

24 Hanya davası için bkz: Akif Emre Öktem; *Uluslararası Hukukta İnanç Özgürlüğü*, (Ankara: Liberte Yay., 2002), s. 373-374; Besarabya davası için bkz: http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=B_essarabia&sessionid=5057675&skin=hudoc-en

25 Rum Patriği Vartholomeos'un İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu'ya gönderdiği 12 Ağustos 2003 tarih ve 783 numaralı mektubu, s. 5

başında gelmektedir. Çünkü bir süre sonra patrik adayı bulunamayacaktır. Bu kural, bazı kesimlerin iddia ettiklerinin aksine Lozan'dan değil, 6 Aralık 1923 tarihli tezkereden kaynaklanmaktadır. Bu Patrikhane'nin önünde ciddi bir sorun olarak durmaktadır.

III.2.E-YABANCI RUHANÎLERİN DURUMU

Yukarıda sözünü ettiğimiz, yönettiği geniş coğrafya nedeniyle, Patrikhane bünyesinde bu bölgelerden gelen yabancı ruhanîler de bulunmaktadır. Bugün bunların sayısı muhtemelen 10-15 arasında değişmektedir. Ancak Patrikhane'nin resmî bir statüsü/tüzel kişiliği olmaması nedeniyle, "turist" olarak kalıp, her 90 günde bir yurtdışına çıkıp geri dönmektedirler. Bu statüsüzlük nedeniyle, ne oturma ne de çalışma izni alabilmektedirler.

IV-HRO TARTIŞMALARININ SİYASÎ BOYUTU

Konu ilk bakışta her ne kadar hukukî bir mesele olarak görünse de, HRO çerçevesinde yürütülen tartışmalar ister istemez siyasi bir zemine kaymaktadır. Çünkü Türkiye'de son dönemlerde AB ile ilişkiler başta olmak üzere dış politikada yaşanan değişim, bu konuda gerekli hazırlığı yapmadığı anlaşılan devlet aygıtında bir takım sıkıntıların yaşanmasına ve farklı algılamaların yaşanmasına neden olmaktadır. Özellikle de, dış politikadaki gelişmelerin halen Soğuk Savaş mantığı içerisinde değerlendirilmesi bu sorunların yaşanmasındaki en önemli etken olarak görünmektedir.

Bu değerlendirme, Türkiye'nin dış politikadaki her gelişmeye ve soruna, "tehdit algılaması" çerçevesinde yaklaşmasına ve dışarıdan gelen her talebi Türkiye'nin bütünlüğüne halel getirecek bir tehlike olarak görmesine neden olmaktadır.

HRO örneğinden hareket edersek, bu okulun açılmasına yönelik en basit talepler bile Türkiye'nin bölünmesine yönelik bir girişim ya da ülkenin geleceğini tehlikeye düşürecek bir çaba olarak algılanmakta ve tamamıyla siyasî bir zeminde değerlendirilmektedir. Bu da, konunun esas bağlamında ele alınmasını engellemektedir.

IV.1-HRO'YA YÖNELİK FARKLI GÖRÜŞLER

Ruhban okulunun geleceği ile ilgili olarak kamuoyunda iki temel bakış açısı bulunmaktadır. Türkiye'nin Rum Patrikhanesi'ne yönelik, bugüne kadar izlediği politikanın belirlenmesinde etkin olduğu anlaşılan ve daha muhafazakâr olarak değerlendirilebilecek birinci görüşe göre HRO, Patrikhane'nin hatta Megali İdea'nın "Harp Okulu"dur, bu nedenle "Türkiye'den, Yunanistan'ın kendisine yönelik bu yayılcı ideolojisini besleyecek din adamları yetiştirmesine izin vermesi beklenemez." Bu "ödün vermez" politikanın yanı sıra, bu görüş taraftarlarınca zaman zaman konu-

nun, Batı Trakya Türkleri'nin sorunlarını çözmek amacıyla, Yunanistan'la "karşılıklılık" ilkesi çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği de dile getirilmektedir. Bu gruba, kendini Kemalist olarak tanımlayanlar, laiklik ilkesi nedeniyle bu konuya hassasiyet gösteren kesimler, milliyetçiler ve "İslamî kesimin" milliyetçilik vurgusu ağır basan küçük bir bölümü girmektedir.

HRO'nun yeniden açılmasına yönelik "laik" kaygı da esas olarak buradan kaynaklanmaktadır. Bu konuda laiklik vurgusu yapan çevrelerin başlıca kaygısı, HRO açılırsa bunun arkasından İslamî kesimin benzer nitelikte okullar açılmasını talep edebileceği ve bunun önünün alınamayarak laik sistemin bundan zarar göreceği şeklindeki kanaatidir.²⁶ Ayrıca yukarıda sözü edilen bakış açısının eleştirilecek birçok yönü mevcuttur. Birincisi bu kesimler, Megali İdea'nın 1922 yenilgisinden sonra Yunanistan tarafından terkedildiğini ve artık Yunan dış politikasının hedefi olmaktan çıktığını bilmemekte ya da görmezlikten gelmektedirler. Ayrıca varolan durumda, bu "Türk kurumu"nun ruhban adaylarının Türkiye dışında eğitim görmelerinden, orada "tehlikeli" ideolojilerle tanışmalarından bir rahatsızlık duymamaktadırlar. Okuldan Megali İdeacı ruhban yetiştiğine dair kamuoyunu tatmin edecek kanıt da ortaya koyamamaktadırlar. Patrikhane, okul kapatıldıktan sonra, ruhban ihtiyacını karşılamakta ace düşmüş, bu konuda Yunan Kilisesi'ne bağımlı hale gelmiştir. Bu, yukarıda sözü edilen politikaları üretenlerin istediğinin tam da tersi bir duruma işaret etmektedir aslında.

Bu kesimlere yöneltilebilecek ikinci eleştiri, bu konuda dışarıdan eleştiri geldiğinde, Patrikhane'nin bir "Türk kurumu" olduğu söylemini kullanıp, dolayısıyla konunun Türkiye'nin bir "iç işi" olduğunu vurguladıkları halde; bu "Türk kurumu"nun Yunanistan'a karşı, sanki "yabancı" bir kurummuş gibi, "karşılıklılık" ilkesi çerçevesinde kullanılmasını nasıl isteyebildikleridir. Üstelik, Lozan'da zaten bu anlamda bir "karşılıklılık" ilkesi mevcut değildir. Antlaşmanın 45. maddesine gönderme yapılarak hatırlatılan bu durum, aslında sadece bu maddeden önce Türkiye'dekiler için sayılan azınlık haklarının, Yunanistan'da da aynen geçerli olduğu, onu da bağladığı anlamına gelmektedir.

Lozan, Yunanistan ve Türkiye arasındaki bir ikili antlaşma değil, çok taraflı bir antlaşmadır. Yani taraflar bütün imzacılara karşı sorumludurlar. Dolayısıyla, Türkiye ve Yunanistan'dan birinin, kendi vatandaşlarına uyguladığı ayrımcılıklar ve hak ihlalleri, diğerinin de kendi vatandaşlarına benzer yaptırımlar uygulamasının gerekçesi olamaz. Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından beri, Türkiye gayrimüslim vatandaşlarına yönelik olarak, "Lozan düzeni" adını verdiği bir "karşılıklılık" mantığı içerisinde politika izlemekte, bunlara getirilen eleştirileri de aynı gerekçeyle savunmaktadır. Rum cemaatinin yok olmasına, Batı Trakya Türk cemaatinin de perişan olmasına yol açan bu zihniyet artık terk edilmelidir.

İkinci bakış açısı ise, okulun açılabilmesini ve Patrikhane'ye yönelik engellemelerin ortadan kaldırılmasını savunmaktadır. Bu ana görüş, kendi içerisinde üçe ayrılabilir: Bu bakış açısının birinci kesimini oluşturanlar, konuya daha pragmatik açılardan yaklaşmakta, okulun açılmasının yanı sıra Patrikhane'nin içeride ve dışarıda desteklenmesinin Türkiye'ye çeşitli yararlar getireceğini, ülkenin dış politikasını ve AB üyelik sürecini rahatlatacağını dile getirmekte, konuya daha çok "ulusal çıkar" açısından yaklaşmaktadırlar.²⁷

İkinci kesim ise, soruna daha ilkesel düzeyde yaklaşır; azınlık hakları, insan hakları, özgürlükler ve demokrasi gibi kavramlardan yola çıkarak, hem Lozan hem de daha sonra imzalanan çok taraflı sözleşmeler gereği, gayrimüslimlerin zaten ruhban yetiştirme hakları olduğunu vurgulamaktadır. Bu çalışma da, bu görüş doğrultusunda bir bakışla kaleme alınmaktadır.²⁸

Üçüncü kesimse HRO açıldığı takdirde olumsuz yönde tepki göstereceği varsayılan ve bu nedenle burada daha ayrıntılı ele alınmayı gerektiren "İslamî kesim" olup, üzerinde ayrıca durmayı gerektirmektedir.

Okul açıldığı takdirde bu kesimin bir "muhalefet odağı" olacağı iddiası, gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Bu kesimin büyük bir çoğunluğunun, basın-yayın organlarından ve ileri gelenlerinin ifadelerinden anlaşıldığı üzere, iddia edildiğinin aksine HRO'nun açılmasına karşı olmadıkları açıktır. Bunun istisnası, bu kesim içerisinde miliyetçi eğilimleri baskın olan ve güncel siyasetin içinde yer alan birkaç küçük parti ve yayındır.

Bu kesimin HRO'nun açılmasına karşı olmamasının iki temel gerekçesi olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi, bu kesimin İslam tarihi ve pratiğinden yola çıkarak, İslam'ın diğer dinlerin mensuplarının kendi dinlerinin gerektirdiği gibi yaşama hakkını tanımış olması tezinden hareket etmekte oluşudur. Osmanlı'daki millet sisteminin bu anlayış üzerindeki etkisi büyüktür. İkinci temel gerekçe ise, HRO'nun açılmasının bir emsal teşkil edeceği dolayısıyla da İslamî kesimlerin üzerinde var olduğu düşünülen "kısıtlamaların" kalkmasını kolaylaştıracağı şeklindeki beklentidir.

Bu anlayışın günümüzdeki yansımaları Hükümet üyelerinin konuyu değerlendirmelerinde açıkça görülmektedir. Okulunun açılması gerektiğini belirterek, " ... AB olmasaydı da böyle düşünürdüm. Dinimin emrettiği, kültürümün gerektirdiği budur..." şeklinde görüş açıklamaktadırlar.²⁹ Ancak aynı hükümette, çekingenlik yaratan durum ise, bu okulu açtığı takdirde, Batılıların isteği ile ülkedeki gayrimüs-

27 Örneğin İlter Türkmen'in *Hürriyet*'teki 25 Ekim ve 1 Kasım 2005 tarihli yazıları.

28 Bu bakış açısına uygun kavramsal çerçeveye için bkz: Baskın Oran, *Türkiye'de Azınlıklar. Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, (İstanbul: TESEV Yay., 2004)

29 *Milliyet*, 6 Ekim 2005

limlere bir takım dini haklar tanıırken Müslümanlar üzerinde varolduğu iddia edilen kısıtlamalar karşısında bir şey yapamıyor olmaktan ötürü, tepki doğacağı düşüncesidir. Oysa, çok temel bir fark gözden kaçırılmaktadır ki, Hıristiyanlıkta bir ruhban sınıfı vardır ve Hıristiyanların bunlar olmaksızın ibadeti söz konusu değildir. Bu açıdan, örneğin imam-hatip okulu ile HRO benzetmesi yapmak, dinin zorunlulukları açısından çok da uygun olmamaktadır.

Bu açıklamadan hareketle Türkiye'deki muhafazakâr kesimin bazı çekinceleri olsa da, büyük bir çoğunluk itibarıyla HRO'nun açılmasına karşı olmadığı görülmektedir. İslamî kesim içerisinde değerlendirilen ancak dinî hassasiyetlerin yanısıra milliyetçi bir hassasiyete de sahip olan bazı kesimlerin ise, HRO'nun açılmasına laiklik kaygısı ile karşı çıkan kesimlerin argümanlarını kullanmaları dikkat çekicidir.

Okulun açılmasına İslamî kesimlerde taraftar olunmasının, inancın bir gereği olarak destek verilmesinin yanı sıra bu okulun açılması halinde bunun bir emsal teşkil edeceği ve Müslüman kesimin yaşamakta olduğu sorunların bu örnekten hareketle çözümlenmesinin yolu açılacağı düşüncesi de, etkili olmaktadır. Bilhassa imam-hatip sorununun ve Kuran kurslarına yönelik kısıtlamaların bu örnek sayesinde çözülebileceği ya da çözülmese bile çözümlenmesi yolunda etkili olabileceği düşüncesi bu çevrelerde geniş bir kesim tarafından paylaşılmaktadır.

İmam-hatipler ve Kuran kursları ile HRO arasında dinî eğitim veren kurumlar olmaları ve Türkiye'deki laiklik anlayışının uygulamadan kaynaklanan nedenlere bağlı olarak mağduru olmaları dışında herhangi bir benzerlik olmamasına rağmen, söz konusu kesim için HRO'nun açılması bu anlamda önem taşımaktadır. Yine bu noktada üzerinde durulması gereken bir başka husus da, muhafazakâr kesimlerin HRO'yu "papaz yetiştiren bir okul" olmanın ötesinde tanımadığı ve bilmediğidir.

Bu noktada Türkiye'nin Cumhuriyet dönemi boyunca, dinî kurumlara bakışının ve laiklik anlayışının dinî eğitim kurumlarına yönelik kararlarına da yansıdığı, örneğin imam-hatipler ile HRO'ya yönelik politikaların paralellikler gösterdiği görülmektedir.

IV.2-DİNÎ OKULLARA YÖNELİK POLİTİKALAR

Bu paralellikler 1940'lı yıllara kadar geriye uzanmaktadır. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve daha özgürlükçü bir ortamın tüm dünyada geçerlilik kazanması Türkiye'de de bir takım gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. 1946 seçimleriyle başlayan yeni dönem, birçok alandaki yasakların da en azından gevşediği bir döneme tekabül etmektedir. Bu gelişmelerin yaşanmasında içeriden gelen taleplerin etkisinden söz edilebilirse de, esas unsur dış etkenlerdir.

İktidarların seçimle değiştiği parlamenter bir demokrasi, daha özgürlükçü bir siyasî, kültürel ve dinî ortam gibi yeni olgular, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında

ortaya çıkan gelişmelere paralel olarak dâhil olmayı arzuladığı Batı dünyasına girebilmesinin ön koşulu haline gelmiş bulunmaktaydı.

1950’de yapılan seçimle iktidarın değişmesi neticesinde bir parça popülist nitelikteki politik bir yaklaşımla da olsa, önemli değişikliklerin yaşandığı gözlemlenmiştir. Hem Demokrat Parti’ye (DP) çeşitli beklentilerle oy vermiş kesimlerin taleplerinin karşılanması, hem de içinde yer almak istenilen dünyanın ilkeleri, dini özgürlüklerin geliştirilmesinin yolunu açmıştır. Hem giderek arttığı varsayılan Sovyet tehdidine karşı “manevi bir tahkimat” oluşturabilmek hem de Türkiye’nin bir bütün halinde o güne kadar daha mesafeli durduğu Batı dünyasıyla bütünleşebilmesi için (Mars-hall yardımı, NATO’ya giriş vb.) başlattığı girişimler sonucunda 1951 yılı bir dönüm noktası olmuştur.

Bunun yanı sıra “Sovyet yayılmacılığı” ve “komünizm tehlikesi,” o güne değin politikalarını kendi koşulları doğrultusunda belirlediğini varsayan Türkiye’yi de etkilemiş ve bir takım değişiklikler yapmaya zorlamıştır. II. Dünya Savaşı öncesi dönemin izolasyonist ortamının sona ermesi ve oluşan kamplaşma, dış politikanın da bir gereği olarak, azınlıklar da dahil olmak üzere dine yönelik politikalarda da değişikliklere yol açmıştır. Bu bağlamda, örneğin o güne kadar sürüncemede kalan HRO arazisinin istimlak meselesi Rum Patrikhanesi lehine halledilmiştir.³⁰ Aynı dönemde ilk kez Müslüman din adamı yetiştirmek için imam-hatip kursları açılmış, Hacca gitmeye izin verilmesi, türbe ziyareti yasağının kalkması gibi engellemeler kaldırılmıştır.

1951 yılında İmam Hatip Okulları yeni bir statüyle “meslek okulu” olarak açılmış, okullarda tekrardan din dersi eğitimi verilmeye başlanmış, HRO’ya da kapandığı yıla kadar devam edecek olan yeni statüsü kazandırılmıştır. DP’ye karşı gerçekleştirilen ve onun laiklik ilkesinden uzaklaştığını düşünen 1960 darbesi, ne imam-hatip okullarına, ne de HRO’nun yeni statüsüne dokunmuştur.

Okulun kapatıldığı 1971 yılına gelindiğinde ise, bu dönemin iç ve dış özellikleri yakından incelenmeyi gerektirmektedir. 1971 yılında verdikleri muhtıra ile mevcut iktidarı görevden uzaklaştıranların temel amacı ne 1960’takiler gibi ülkeye “özgürlük getirmek” ne de daha sonra 12 Eylül 1980’de ihtilal yapanlar gibi “anarşiyi önlemek” olmuştur. 1971’dekilerin temel hedefi, kuruluşundaki istikametinden “sapan” Cumhuriyeti yeniden “rayına oturtmak” olmuştur. Bu anlayış doğrultusunda Nihat Erim tarafından kurulan hükümet “reform hükümeti” olarak adlandırılmıştır.

Söz konusu reform hükümetinin ilk icraatlarından birisi de imam-hatip okullarının orta kısımlarını kapatmak olmuş; HRO faaliyetine de Anayasa Mahkemesi’nin kararına istinaden bu dönemin olağanüstü koşulları içerisinde son verilmiştir.³¹ Bu

³⁰ Macar, *age*, s. 291

³¹ Anayasa Mahkemesi’nin 12.01.1971 tarih ve E.69/31, K.71/3 sayılı kararı. *Resmî Gazete*, 26.03.1971/13790

kararda, hukukî gerekçelerin yanı sıra, o günlerde Kıbrıs ve Batı Trakya’da yaşanan gelişmeler dolayısı ile Yunanistan’la Türkiye arasında uygulanan “karşılıklılık” ilkesinin payı olduğu da aşikârdır. Okulun kapatılmasının uluslararası alanda fazla yankı bulmamasının nedenleri arasında muhtemelen o günlerde Yunanistan’ın uluslararası kamuoyunda fazla sempatiye sahip olmayan bir cunta tarafından idare ediliyor olması da bulunmaktadır.

Ancak 1971 askerî rejimi sona ermeden, imam-hatip okullarının orta kısımları tekrardan açılmış ve sonraki iktidarlar döneminde bu okulların sayıları alabildiğine hızla artmıştır. Bu okulların gelişimi ve sayılarının artışı o günlerde Soğuk Savaş ve “komünizm tehlikesi”ne karşı “manevi tahkimat” ihtiyacının sürmesinin etkisi büyüktür.³² Buna karşın hem Yunanistan ile 1974 yılından itibaren daha da gerilen ilişkiler, hem de HRO’nun ülke adına imam-hatip okullarına benzer bir işlevinin olmadığı düşüncesi dolayısı ile açılmadığı ya da açılması için bir yöntem geliştirilmediği görülmüştür.

V-HRO TARTIŞMALARININ HUKUKİ BOYUTU

1971’de kapatılması üzerine HRO’ya tayin edilen kayımlık, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi üyelerinden Prof. Dr. Ömer İlhan Akipek’i avukat olarak tutar, O da Danıştay’a bu idari tasarrufun iptali isteğiyle, 17 Kasım 1971’de özetle şu gerekçelere dayanarak dava dilekçesi sunar:

- 1- Bu okul, Lozan’ın 40. maddesi kapsamına giren okullardandır.
- 2- Teoloji bölümünü bitirenlere verilen diplomalarda yer alan, “lise üzerine en az bir yıllık meslekî tahsil veren okullar derecesinde öğrenim görmüş sayılırlar” ibaresi dışında, TC Lise Diploması ile Teoloji Bölümü Diploması arasında hiçbir fark yoktur.
- 3- Okulun teoloji bölümü mezunları bu sıfatla vatanî görevlerini lise mezunları gibi er olarak yaparlar.
- 4- Öğrenimlerine üniversitede devam etmek isteyenler, lise mezunları gibi giriş sınavına tâbi tutulurlar.
- 5- Bu bölüm mezunları ancak rahiplik mesleğine kabul olunurlar.
- 6- Okul, 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu’na göre kurulmuş olmayıp 1844’ten beri faaliyet göstermektedir. Zaten, okulun yönetmeliğinin onaylandığı tarihte yürürlükte olan mevzuata göre özel yüksek okul açılmazdı.

■ 32 Mehmet Ali Gökaçtı, Türkiye’de Din Eğitimi ve İmam Hatipler, (İstanbul: İletişim, 2005), s. 211, 221, 233 vd.

7- Kapatılan bütün özel yüksek öğretim kurumlarının öğrencilerinin öğrenimlerine devam edebilmeleri amacıyla 1472 sayılı kanun ile mevcut üniversite ve akademiye bağlanmalarına rağmen HRO'nun hakkında böyle bir işlem yapılmamış olması, kanun koyucunun bu okulu bir yüksek okul olarak görmemiş olduğunun açık bir delilidir.

Akipek'in son olarak sözünü ettiği bu boşluk, Ankara Üniversitesi Senatosu'nun 21 Aralık 1971 tarih ve 728/5118 sayılı kararıyla doldurulmak istenir. Bu karar, yıllar sonra gündeme geleceği gibi, ilahiyat fakültelerinden birinin içerisinde bir Ortodoksluk bölümü açılmasını önermektedir.

Okulun kayyımlığı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi üyelerinden Prof. Dr. Hicri Fişek'e de bir mütâlaa hazırlatır. Fişek de, 10 Şubat 1972 tarihli mütâlaasında, Özipek'in savunmasındaki ifadelerle benzer ifadelerle, özetle şunlara yer verir:

- 1- Okul kapatıldığı zaman, 625 sayılı yasanın iptal edilmemiş olan 25. maddesinde belirtilen bir azınlık okulu olarak işlemektedir. Bu madde Lozan'ın 40 ve 41. maddelerine atıf yapar. Bu uygulama, 625 sayılı yasanın bazı hükümlerinin iptali Türk vatandaşlarının orta dereceli okullarının kapanmasına yol açmadığı cihetle Lozan'da belirtilen eşitlik ilkesine aykırı olacaktır.
- 2- Lozan gereği azınlıkların dînî ayinlerini icra etmeleri serbest olduğuna göre, bu din adamının yetiştirilmesini de zorunlu kılar. 40. madde de, "her türlü okul vesair öğretim ve eğitim kurumları açmasını" hükme bağladığına göre, bu azınlıkların din adamı yetiştirecek okul açması laiklik ilkesini, laik devletin din okulu açmasından daha az zedeleyecektir.
- 3- Okul diplomaları, diğer lise diplomaları gibi okul müdürü ve Milli Eğitim Müdürü tarafından imzalanmaktadır. Oysa aynı devirde verilen özel yüksek okul diplomalarını okul müdürü ve Milli Eğitim Bakanı imzalamaktadır.
- 4- Bu diplomanın üniversite ya da yüksek okul diplomasının sağladığı hakları sağlamayacağı, okulun MEB tarafından tasdik edilmiş olan yönetmeliğinde açıkça belirtilmiştir. Bu görüşlere rağmen, yukarıda sözü edilen gerekçeyle dava açılması engellenir.

Oysa ki bu konuda Lozan Antlaşması'nın hükümleri açıktır. Antlaşmanın 40. maddesi, konuyla doğrudan ilgili şu ibarelere yer vermektedir:

"Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, hem hukuk bakımından hem de uygulamada, öteki Türk uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden [garantilerden] yararlanacaklardır. Özellikle, giderlerini kendileri ödemek üzere, her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi

dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel âyinlerini serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.”

Anlaşma'nın 42. maddesinin 3. paragrafı ise şöyledir:

“Türk Hükümeti, söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yükümlenir. Bu azınlıkların Türkiye'deki vakıflarına, din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk Hükümeti, yeniden din ve hayır kurumları kurulması için bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiç birini esirgemeyecektir.”

Görüldüğü gibi bu düzenlemeler, diğer hakların yanında azınlıkların dinsel kurumlarının varlığını ve aynı zamanda yeni dinsel kurumlar yaratma hakkını bile içermektedir. Lozan Antlaşması bir bütün olarak ele alındığında, azınlıkların sadece bireysel değil kurumsal düzeyde de korundukları görülmektedir. Cemaatin azalması ya da bireylerin ortadan kalkmasından dolayı kurumların da ortadan kalkmaları gerektiği ya da gereksiz duruma düştükleri, bu nedenle okula ihtiyaç bulunmayacağı iddiasının hukuken kabul görmesi güç olduğu gibi, böyle bir mantık güdülmesi, İstanbul'daki Rum azınlığının neden yok olduğu sorusunu da gündeme taşıyarak, konunun Türkiye'nin açıklamasının zor olacağı yerlere gitmesine neden olabilecektir.

Bu noktada, Lozan Antlaşması'nın “Azınlıkların Korunması” başlığını taşıyan bölümünün bazı özelliklerini de vurgulamak gerekir: 37. madde uyarınca Türkiye, bu bölümün kapsadığı hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiçbir kanunun, hiçbir yönetmeliğin (tüzüğün) ve hiçbir resmi işlemin bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişik olmamasını ve hiçbir kanun, hiçbir yönetmelik (tüzük) ve hiçbir resmi işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenmektedir. 44. madde uyarınca da Türkiye, söz konusu bölüm hükümlerinin gayrimüslim azınlıklarla ilgili oldukları ölçüde uluslararası nitelikte yükümler meydana getirmelerini ve Milletler Cemiyeti güvencesi altına konulmalarını kabul etmektedir. Aynı maddede, azınlıklara ilişkin hükümler ilişkin hukuki ya da fiilî meseleler üzerinde ortaya çıkacak görüş ayrılıklarının uluslararası nitelikte sayılacağı hükmü de mevcuttur. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90. maddesinin son paragrafı ise şöyledir:

“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7.5.2004-5170/7 md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.”

Okulun bugün açılmayacağına dair bazı çevrelerce gerekçe olarak gösterilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu, bu konuda bir gerekçe oluşturamaz. Çünkü, eğer bu kanun Lozan'a aykırı ise zaten çıkarılmaması gerekirdi, nitekim bu kanunu çıkarımlar da

HRO ile bu kanun arasında bir ilişki/çelişki görmemişlerdir ki, HRO bu kanunun çıktığı 1924 yılından 1971'e kadar faaliyetini sürdürmüştür. Kapatılma gerekçesi bu kanun değildir, dolayısıyla açılmasının önündeki engel de olamaz.

Anayasanın 24. maddesinde “Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır” denmekte, bu da bazı kesimlerce HRO’nun açılmayacağına gerekçesi olarak sunulmaktadır. Oysa HRO açıkken MEB’in denetimindeydi, bugün de bundan farklı bir talep yoktur. YÖK Başkanı’nın da, HRO’nun YÖK’e değil eskiden olduğu gibi MEB’e bağlı olarak açılması gerektiğini içeren bir raporu Hükümet’e verdiği bilinmektedir.

Özel Öğretim Kurumları Kanununun 25. maddesi, “Bu Kanunun yayımı tarihinde mevcut olup, 23 Ağustos 1923 tarih ve 340 sayılı Kanuna bağlı Andlaşmanın 40 ve 41 inci maddeleriyle ilgisi bulunan okulların özellik göstermesi gereken hususları yönetmekle tespit edilir” demektedir. Burada sözü edilen andlaşma Lozan’dır ve bu yasa yayınlandığında HRO zaten açıktır.

Lozan çerçevesinden bakıldığında, HRO’nun özel yüksekokullara ilişkin kanun gerekçe gösterilerek kapatılmış olması hukuken Lozan’a aykırıdır. Çünkü Lozan imzalanırken bu okul mevcuttur, 1965 yılında çıkarılmış bir yasa içerisinde addedilerek, sanki okul bu yasa ile açılmış gibi okulun bu yasanın bazı maddelerinin iptali ile kapatılması, “uluslararası sözleşmelerin yasalardan üstünlüğü” ilkesiyle taban tabana zıttır. Zaten, HRO hiçbir zaman bir “yüksekokul” ya da “üniversite” olmamıştır. Ancak ve ancak, Lozan’a göre tanımlanmış bir “azınlık okulu” ya da “dinsel kurum”dur.

Lozan’da azınlıklar ile ilgili düzenlemelerin temel amacı, azınlıkların varlıklarını sürdürebilmeleri iken, daha yeni sözleşmelerdeki temel vurgu demokratik toplum düzeninin vazgeçilmez bir gereği olan çoğulculuk ilkesinedir. Çalışmanın konusu, sadece Lozan belgesi açısından bile ele alındığında, ciddi bir ihlalle karşı karşıya kalındığını gözler önüne sermektedir.

Okul hem hukuken yanlış bir kararla kapatılmıştır hem de şimdi açılmasının, Lozan’dan yıllar sonra çıkarılmış Yüksek Öğretim Kanunu’na aykırılığından söz edilmektedir. Oysa okul kapatılmasaydı, bu yasaya aykırılığı iddia edilemeyecekti. Genel olarak uluslararası hukukun kilit taşı oluşturan kural gereği, “antlaşmanın taraflarından birinin, kendi iç hukukunun hükümlerini öne sürerek antlaşmayı uygulamaktan kaçınmayı meşru kılamayacağı” ilkesi de unutulmamalıdır. Bu nedenle, Türk yüksek öğretim sistemine egemen olan laiklik ilkesiyle bağdaşmazlık nedeniyle HRO’nun açılmayacağına iddia edilmesi, uluslararası hukukla çelişki oluşturmaktadır. Ayrıca, yukarıda sözü edilen eşitlik ilkesi ve bu ilkenin uzantısı olarak ayrımcılık yasağı ilkesi de hatırlanmak durumundadır.

Lozan Barış Andlaşması'nın 40. maddesi, Rum Patrikhanesi'ni bir kurum olarak uluslararası hukuk güvencesi altına almaktadır. Okul sorunu sürmeye devam ettiği takdirde Rum Patrikhanesi'nin, AİHM'ye başvuru mekanizması da dahil olmak üzere her türlü hukukî yolu denemesi muhtemeldir. AİHM'nin bu tür konularda verdiği kararlardaki eğilimi, dinsel toplulukların özerk biçimde örgütlenmesini, devlet müdahalesine tercih ettiği yönündedir. Patrikhane veya bu kuruma bağlı birimlerin örgütlenme problemlerinin önüne gelmesi halinde, aynı eğilimde olması kuvvetle muhtemeldir.

HRO'nun yeniden açılmasının laikliğe aykırı olacağı iddia ediliyorsa, bunun "yeni" bir yorum olduğunun kabul edilmesi gerekir. Çünkü, anayasaya laiklik ilkesinin girdiği 1937'den, okulun kapatıldığı 1971'e kadar böyle bir tartışma mevcut değildir.

AB sürecindeki tartışmalarda sık sık Lozan'ı hatırlayan çevrelerin, azınlıklarla ilgili konularda Antlaşma'nın maddelerini hatırlamamaları ise manidardır. Kaldı ki, Türkiye'nin azınlıklar denilince artık yalnızca Lozan'ı anlamasına da imkan yoktur. Daha sonra imza attığı uluslararası metinlerin hükümleriyle de bağlı olduğu, nedense bazı çevrelerce göz ardı edilmektedir. Başta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olmak üzere, Türkiye'nin bir süre önce onayladığı 1966 tarihli Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme gibi birçok belge, azınlıklar konusunda Türkiye'ye yükümlülükler getirmektedir.

VI-ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

VI.1-RUM PATRİKHANESİ'NİN FORMÜLÜ

Dünyanın birçok bölgesini ruhanî olarak yönetmekte olan Patrikhane, HRO'yu yeniden açarak, ihtiyacı olan ruhbani kendi müfredatı doğrultusunda yetiştirmek istemektedir. Bu nedenle potansiyel öğrenci adaylarının da bu bölgelerden gelecek olan adaylar olmasını öngörmektedir.

Rum Patrikhanesi'nin bu konudaki temel isteği, 1971'de kapatılmış olan HRO'nun eski statüsüyle aynen açılmasıdır. Bundan kastedilen statü, MEB'e bağlı "özel okul" statüsüdür. Okulun yönetimi Rum Patrikhanesi'nde, denetimi MEB'deydi. Kılık kıyafet sorunu yaşanacağı şeklindeki eleştirilere Rum Patrikhanesi, okulun açık olduğu dönemlerde de öğrencilerin MEB'e bağlı diğer okullardaki öğrenciler gibi giyindikleri; okulun kilisesinde yapılacak uygulamalarda ise, öğrencilerin arasında ruhani olan varsa onların cübbe giyebilecekleri diğerlerinin ise cübbe giymelerinin zaten kilise kuralları gereği mümkün olmadığı şeklinde yanıt vermektedir.

VI.2-ERMENİ PATRİKHANESİ'NİN FORMÜLÜ

Bu formül, Rum Patrikhanesi'nin dışında hemen bütün Hıristiyan cemaatlerin üzerinde anlaştıkları formüldür. Bir devlet üniversitesi bünyesinde, "karşılaştırmalı

din araştırmaları” gibi bir ad altında, her bir din ve mezhebe yönelik olarak, örneğin “Ermeni dili ve kültürü,” “Süryani dili ve kültürü” vb. adlandırılabilir çeşitli bölümler açılmasını öngörmektedir. Müfredatın hazırlanmasında dinî liderliklerin de söz sahibi olmak istediği bu bölümler “laik” eğitim verecekler, ancak öğrencilerin içinden ruhanî olmak isteyenler, bölümde teorik bilgileri alırken, uygulamayı da bizzat kendi cemaatlerinin dinî kurumlarında öğreneceklerdir. Bu bölümlerin mezunları yalnız ruhanî değil, aynı zamanda gayrimüslimlerin okullarındaki dil ve kültür derslerine öğretmen olma gibi bir işlevi de yerine getireceklerdir.

VII-SONUÇ

İster Müslüman kesime ait olsun, isterse gayrimüslim kesimlere ait olsun dinle ilgili tartışmalar sadece din ve inanç boyutu ile sınırlı kalamamaktadır. Kaçınılmaz bir şekilde siyasi platforma kaymakta; eğitim, dinî simgeler vb. gibi konular üzerinden dinin kendisi tartışılmaya başlanmaktadır. Dinin kamusal alanda yeri olup olamayacağı, Türkiye’de son zamanlarda tartışılmaya başlamış bir konudur ve HRO’nun varlığı bununla da yakından ilgilidir. Bu anlamda Hıristiyanların ibadet için ruh-bana ihtiyaç duydukları gerekçesi de bu yaklaşıma uygun düşmektedir. Sorunu bu ülkede Hıristiyan vatandaşlar olduğu ve onların inançlarının gereğini yerine getirmek meselesinde sıkıntıya düştükleri tezinden hareket ederek, kamuoyunda tartışmaya açmak ve gereğini yapmak, benzer sorunların çözümünde işlevsel bir adım olacaktır.

Sorunun çözümüne yönelik asıl çekişme, İslamî kökeni olan siyasî iktidara güvenmeyen laik hassasiyeti ağır basan kesimler ile sorunu çözüme kavuşturduğu takdirde, “yabancılara taviz vermek”le itham edileceğinden çekinen siyasî iktidar arasındadır. Buradaki güvensizlik giderildiğinde, çözümlenmesini büyük bir çoğunluğun istediği anlaşılan HRO konusu da sanılandan çok daha kolay bir şekilde çözülebilecektir.

Ancak, Türkiye’nin AB üyeliği sürecinin hız kazandığı bir dönemde özellikle son beş yılda AB karşıtı çevrelerin, AB ile mücadelelerini gayrimüslimler ve Patrikhane üzerinden gerçekleştirmeye çalıştıkları gözlemlenmektedir. Kopenhag kriterleri gereği AB, Türkiye’den bu konularla ilgili mevzuatını düzeltmesini istedikçe, bu durum içerdeki kamuoyuna “ayrıcılık isteniyor” şeklinde sunulmakta, bu da giderek yükselen milliyetçiliğın en temel gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır. Bu kesimlerce devletin eşitsiz uygulamaları savunulmakta, bu konudaki iç istekler duymazdan gelmekte, dıştan gelen istekler de “işte içişlerimize karışıyorlar” denilerek kamuoyu kışkırtılmaya çalışılmaktadır. Oysa sorunun çözümü, gayrimüslimlere uygulanan ayrımcılıkların bir an önce ortadan kaldırılması ve hükümetin vatandaşlarının dinine göre davranmaktan vazgeçmesinde yatmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti döneminde Patrikhane, yalnız Türkiye sınırları içerisindeki Rumların dinî kurumu olarak tanımlanmaya çalışılmışsa da, son 15-20 yılın geliş-

meleri sonucunda, dünyayı yöneten büyük güçler tarafından, belki “gerçek gücünü de aşacak biçimde” ekümenik rolünü daha fazla oynamaya itilmektedir. Eğer büyük güçlerin bu konuda devreye girmesinden rahatsızlık duyuluyorsa, bunun çaresi, gayrimüslimlerin ve Rum Patrikhanesi’nin şikayetçi oldukları sorunların ve eşitsizliklerin içerde çözülmesi için çaba harcamaktan; böylece bu konuların Türkiye-AB ve Türkiye-ABD arasındaki sorunlar olmaktan çıkmasını sağlamaktan geçmektedir.

HRO tartışmasının ve genel olarak Türkiye’deki gayrimüslimlerin ruhbanlarını yetiştirememeleri, bu cemaatlerin iç işleyişlerinin devlet tarafından hukuken tanımlanmamış olmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Farklı zamanlardaki patrik seçimlerinde bile, farklı farklı “seçim esasları”na muhatap kılınan cemaatlerin dinî kurumları olan patriklikler, hukuken tanımlanmamış, böylece ülkenin hukukî bir sorumlulukla karşı karşıya kalmayacağı hesabı yapılmıştır. Ruhban yetiştirmeleri ise, siyasî bir konu addedilmiş, iç ve/veya dış konjonktüre kurban edilmiştir.

Ülkemizde var olan imam-hatip liseleri fiilen ilahiyat eğitimi veren lise düzeyinde okullardır. Dolayısıyla bunların tevhid-i tedrisat yasasına aykırı olmadıkları kabul ediliyorsa, Hıristiyan ilahiyatı okutan bir lise ya da lise üzerine bir-iki yıl meslek eğitimi veren bir tür meslek okulunun neden mümkün olamayacağını açıklanması gerekmektedir.

Unutulmaması gereken bir başka nokta da, laik bir devletin ruhban yetiştiremeyeceği ya da yetiştirmemesi gerektiğidir. Bu nedenle doğru olan, devletin gözetimi ve denetimi altında, her gayrimüslim cemaatin kendi ruhbanını, parasını cemaatinden toplayarak ve elbette müfredatını belirleyerek, kendisinin yetiştirmesidir. Dünya-daki laik uygulama budur.

Sonuç olarak;

- 1- HRO’nun kapatılma işlemi, Lozan Antlaşması’na aykırılık oluşturmaktadır.
- 2- Anayasa Mahkemesi’nin bazı maddelerini iptal ettiği 625 sayılı yasanın, HRO ile bir ilgisi yoktur.
- 3- Ermeni Patrikhanesi’nin formülü, üniversite çatısı altında doğrudan ruhban yetiştirmeyi amaçlamamaktadır. Bu mezunlardan ruhanî olmak isteyenler, kendi dinî kurumlarına yöneleceklerdir. Bu nedenle söz konusu formül, sadece bir YÖK tasarrufu ile uygulamaya konabilecek kadar pratik bir yaklaşımı ifade etmektedir.
- 4- Rum Patrikhanesi, HRO’yu eski statüsüyle de olsa açmak istemektedir. Bu formül, okulun bir “Patriklik semineri” olarak anlaşılması ve MEB çerçevesinde daha önce olduğu gibi “özel okul” statüsü verilerek, bakanlık denetiminde işlenmesiyle uygulanabilir. Cumhuriyet döneminde 1971’e kadar zaten bu sta-

tüyle işlemiş olması, tekrar açılmasında bir engel olmadığının da kanıtıdır. Bu durumda diplomasının Türkiye'deki genel eğitim kurumlarının muadili olarak tanınıp tanınmaması ayrıca tartışılabilir.

Ruhban yetiştirmeyi amaçlayan her iki öneri de meşru olup, siyasî irade tarafından kolayca karşılanabilecek taleplerdir.

Seçilmiş Kaynakça

ALEXANDRIS, Alexis; *The Greek Minority of Istanbul and Greek -Turkish Relations 1918-1974*, (Atina: Center for Asia Minor Studies, Second Edition, 1992)

BALOĞLU, Zekai; *Grek Devleti, Patrikhane ve Rahipler Okulu*, (İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yay., ikinci baskı, 2000)

BENLİSOY, Yorgo-MACAR, Elçin; *Fener Patrikhanesi*, (Ankara: Ayraç Yay., 1996)

Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar Belgeler, takım-II cilt 2, (çev: Seha L. Meray), (Ankara: AÜSBF Yay., 1973)

MACAR, Elçin; *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, (İstanbul: İletişim Yay, 2003)

NEKDÖFF, Boris Christoff, “Osmanlı İmparatorluğunda Cizye”, *Bellekten*, cilt VIII, no: 32, 1944

ORAN, Baskın; *Türkiye’de Azınlıklar. Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, (İstanbul: TESEV Yay., 2004)

ÖKTEM, Akif Emre; *Uluslararası Hukukta İnanç Özgürlüğü*, (Ankara: Liberte Yay., 2002)

ÖZYILMAZ, Emre; *Heybeliada Ruhban Okulu*, (Ankara: Tamga Yay., 2000)

Yazarlar Hakkında

ELÇİN MACAR

1968 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdi. Halen Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir.

MEHMET ALİ GÖKAÇTI

1963 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. 1986 yılında İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldu. Tarih ve gezi dergileri başta olmak üzere değişik dergilerde yazdı. 1999 – 2002 yılları arasında Açık Radyo'da programcılık yaptı. Gökaçtı, bunlara ek olarak belgesel çalışmalarında metin yazarlığı yaptı. Yayıncılık sektöründe çalışmış Gökaçtı'nın, azınlıklar, göç ve din eğitimi konuları üzerine araştırmaları bulunmaktadır.

Bugüne değin yayımlanmış olan çalışmaları;

- * Geographika: Yeniden Keşfedilen Yunanistan (İletişim 2001),
- * Nüfus Mübadelesi: Kayıp Bir Kuşağın Hikâyesi (İletişim 2003),
- * Türkiye'de Din Eğitimi ve İmam Hatipler (İletişim 2005)